

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού
Π.Μ.Σ.: Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτιστικής Διαχείρισης
Κατεύθυνση: Επικοινωνίας και Ρητορικής των Μέσων

**Η ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΛΗΓΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ
PAUL DE MAN**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2018

Τριμελής επιτροπή:

Δημήτριος Δημηρούλης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Διονύσιος Καββαθάς, Επίκουρος καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μαρία Κακαβούλια, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αποστόλου Μαρία, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός νόμιμου δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Κεφάλαιο Πρώτο

Σημειολογία και Ρητορική: Το προγραμματικό κεφάλαιο των αλληγοριών της ανάγνωσης

Κεφάλαιο Δεύτερο:

Ρητορικοί τρόποι: η χρήση της ρητορικής στον Rainer Maria Rilke

Κεφάλαιο Τρίτο

Ανάγνωση: η χρήση της ρητορικής στον Marcel Proust

Κεφάλαιο Τέταρτο

Friedrich Nietzsche: η χρήση της ρητορικής στον φιλοσοφικό λόγο

Η γένεση της τραγωδίας

Μαθήματα Ρητορικής

Η θέληση για δύναμη: The Will To Power

Περί αληθείας και ψεύδους

Η ρητορική της πειθούς

Κεφάλαιο Πέμπτο

Η χρήση της ρητορικής στον Jean Jacques Rousseau

Δεύτερος λόγος

La nouvelle Heloise

Απολογίες

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίον συνδέεται η ρητορική με την αποδομητική κριτική που ασκεί ο Paul de Man στο βιβλίο του οι *Αλληγορίες της Ανάγνωσης*. Πρέπει να τονιστεί πως η ρητορική δεν εκλαμβάνεται με την κλασική της θεώρηση ως μέσο πειθούς, αλλά ως στοιχείο της γλώσσας, η οποία περιλαμβάνει τα σχήματα λόγου. Ως εκ τούτου η ρητορική συνδέεται με την μεταφορική χρήση της γλώσσας. Με βάση συνεπώς την σύνδεση της ρητορικής με την μεταφορική χρήση της γλώσσας, ο Paul de Man κάνει ένα ακόμη βήμα και εξισώνει την ρητορική με την λογοτεχνία υποστηρίζοντας πως η λογοτεχνία είναι αναξιόπιστη μορφή λόγου, εφόσον στηρίζεται στους ρητορικούς τρόπους. Οι ρητορικοί τρόποι οδηγούν σταδιακά το κείμενο στην δική του αποδόμηση, καθόσον δεν εξάγεται ένα και μοναδικό νόημα, αλλά πληθώρα νοημάτων. Στη συνέχεια, ο Paul de Man επιστρατεύει την ρητορική ανάγνωση για να αναλύσει κείμενα φιλοσοφικού περιεχομένου και αποδεικνύει πως χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα με την λογοτεχνία και επομένως δεν μπορούν να θεωρηθούν ως τεκμήρια «αλήθειας» και «αντικειμενικότητας». Το γενικό συμπέρασμα το οποίο εξάγεται είναι πως η κριτική της λογοτεχνίας δεν μπορεί να είναι μια απλή εμπειρική διαδικασία ή μια ερμηνευτική του νοήματος, εφόσον βασίζεται στην ανάλυση της λογοτεχνίας-του πιο «αναξιόπιστου» λόγου.

Λέξεις-κλειδιά: Ρητορική, Ρητορικοί τρόποι, Μεταφορά, Λογοτεχνία, Αποδόμηση

The use of term rhetoric in Paul de Man's allegories of reading

Maria Apostolou

Abstract

This thesis investigates how the term rhetoric is related to the deconstructive criticism of Paul de Man in his book *Allegories of Reading*. First of all, it must become clear that rhetoric should not be understood in its classical definition as an act of persuasion. It is rather a verbal act which includes figures and tropes. According to this statement, rhetoric is connected with the figurative use of language. Due to the connection of rhetoric with the figurative use of language, Paul De Man equates rhetoric with literature itself. Literature is regarded as an “unreliable” act of speech, as it is fraught with figures and tropes, which leads the text to its own deconstruction, because it is impossible for the text itself to exact a specific meaning, since there is not a stable and definitive correspondence between form and content. Using the same methodology Paul de Man reads rhetorically the philosophical discourse and of specific texts, employing a view which denies to grant philosophy a special status that distinguishes its discourse from that of literature. From this perspective philosophy ceases to be thought of as a discourse of true knowledge. In the same vain, literary criticism is deemed unable to exact specific results after the examination of a text, because literature is the most “unreliable” verbal medium.

Key words: Rhetoric, Tropes, Figurative language, Deconstruction, Literature

Εισαγωγή:

Η ρητορική με την κλασική της θεώρηση οριζόταν ως τέχνη της πειθούς. Ο σκοπός της ήταν να προετοιμάσει τον ρήτορα να βρει τα κατάλληλα γλωσσικά εργαλεία έτσι ώστε να πείσει το κοινό του¹

Αρχικά, πρέπει να επισημανθεί πως η ρητορική ως συστηματική διδασκαλία άσκησης του προφορικού λόγου ανάγεται στην αρχαιότητα και συγκεκριμένα τον 5^ο αιώνα π.Χ. στις Συρακούσες, όπου μετά την πτώση της τυραννίδας οι κάτοικοι ήταν αναγκασμένοι να υπερασπίζονται μόνοι τους τον εαυτό τους στο δικαστήριο ενώπιον των δικαστών. Στη συνέχεια, η διδασκαλία της ως τέχνης πειθούς μεταφέρθηκε στην Αθήνα μέσω του Γοργία από τους Λεοντίλους, όπου και ήκμασε.

Η διδασκαλία της ρητορικής αποσκοπούσε στην εκμάθηση κανόνων και τεχνικών, οι οποίοι θα βοηθούσαν τον εκάστοτε ρήτορα να φτάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή να πείσει το ακροατήριο με τη χρήση των κατάλληλων λέξεων, οι οποίες θα προξενούσαν στο ακροατήριο τα συναισθήματα που ο ίδιος ο ρήτορας επεδίωκε².

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι οι μελετητές της ρητορικής είχαν εντοπίσει ομοιότητες μεταξύ αυτής και της ποίησης κυρίως λόγω των σχημάτων λόγου, τα οποία τόσο η ρητορική όσο και η ποίηση χρησιμοποιούν, καθώς και οι δύο εστίαζαν στην εκφορά του λόγου τους. Ο ρήτορας Quintilian στο έργο του *Institutio Oratoria* συνδέει την ρητορική και την ποίηση αναφέροντας πως ο ικανός ρήτορας πρέπει να μιλά σωστά και να είναι σε θέση να ερμηνεύει τους ποιητές. Βέβαια, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως οι θεωρητικοί διέκριναν αυτές τις δύο μορφές λόγου κυρίως σε ό, τι αφορά την έμφαση την οποία έδινε η καθεμιά.

Την συστηματική άσκηση της ρητορικής από τους Ρωμαίους ρήτορες ακολουθούν αρκετοί αιώνες σιωπής, καθώς δεν παρατηρείται κανένα θεωρητικό ενδιαφέρον για την ρητορική. Όμως, την μακράιωνα αυτή απραξία διακόπτει μια αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για την μελέτη της ρητορικής στον 20^ο αιώνα από διάφορα ρεύματα κριτικής της λογοτεχνίας, όπως ο φορμαλισμός, η σημειολογία και η αποδόμηση.

¹ The new Princeton Handbook of poetic terms. (1994). rhetoric and poetry, Princeton/ New Jersey: Princeton University Press

² Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. (2007). ρητορική, Αθήνα: Πατάκης

Η μελέτη της ρητορικής, όμως, επικεντρώνεται τώρα αποκλειστικά σε ζητήματα ύφους και καλλιπέπειας του λόγου, η οποία σταδιακά ταυτίστηκε με την μελέτη των σχημάτων λόγου, με κυρίαρχα την μεταφορά και την μετωνυμία. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως τα ζητήματα της ρητορικής επεκτείνονται και σε άλλους-πέραν της λογοτεχνίας-επιστημονικούς κλάδους όπως η γλωσσολογία, η ψυχανάλυση και η ανθρωπολογία³.

Η αποδόμηση ως θεωρητικό ρεύμα που ασχολείται με την ανάγνωση των κειμένων προέταξε την ρητορική ανάγνωσή τους, η οποία βασίζεται στην μεταφορική χρήση της γλώσσας. Ο Jacques Derrida ήταν ο πρώτος ο οποίος ασκώντας κριτική στον φιλοσοφικό λόγο έφερε στο προσκήνιο την ρητορική ως ένα μέσο αποδόμησης του κειμένου⁴. Αμέσως μετά, ο Paul de Man ταύτισε την ρητορική με την λογοτεχνία. Παράλληλα, ασκώντας κριτική τόσο στον φορμαλισμό όσο και στην σημειολογία υποστήριξε πως η λογοτεχνία είναι η πιο αναξιόπιστη μορφή γλώσσας. Αυτό συμβαίνει διότι η λογοτεχνική γλώσσα είναι κατά βάση μεταφορική και επομένως αδυνατεί να εξάγει κάποιο συγκεκριμένο νόημα, καθώς ο λόγος της είναι γεμάτος αμφισημίες⁵.

Ο ίδιος ο Paul de Man στην εισαγωγή του έργου του *Αλληγορίες της ανάγνωσης* ομολογεί πως ενώ το βιβλίο ξεκίνησε ως ιστορική μελέτη, κατέληξε να αποτελεί μια θεωρία της ανάγνωσης. Αυτό συνέβη διότι δεν μπόρεσε να αντισταθεί στην ρητορική ανάγνωση των κειμένων, η οποία ξεπερνά τις κανονιστικές αρχές της λογοτεχνικής ιστορίας και συνεπάγεται την αποδόμηση του ίδιου της του εαυτού⁶.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την χρήση της ρητορικής στο βιβλίο *Αλληγορίες Της Ανάγνωσης* του Paul de Man. Ειδικότερα, εστιάζει στο πως η ρητορική από τέχνη πειθούς χρησιμοποιείται για να εξεταστεί το υφολογικό επίπεδο της γλώσσας. Στο προγραμματικό του κεφάλαιο δίνει το στίγμα της θεωρητικής προσέγγισης, την οποία εκείνος θα ακολουθήσει προκειμένου να στηρίξει την κριτική που θα ακολουθήσει. Δηλώνει πως σε αρχικό στάδιο εξετάζει την σύνδεση της ρητορικής με την μεταφορική χρήση της γλώσσας και στη συνέχεια το πώς εκείνη συνδέεται με τον λογοτεχνικό και φιλοσοφικό λόγο, η οποία τελικά οδηγεί στην αποδόμηση τόσο του λογοτεχνικού όσο και του φιλοσοφικού λόγου. Παράλληλα,

³ Βλ. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

⁴ Norris, Ch. (1982). *Deconstruction: Theory and practice*. U.S.A: Methuen, σελ 18-19

⁵ De Graef, Ort. (2002). *The Yale Critics ? Hillis Miller (1928-), Geoffrey Hartman (1929-), Harold Bloom (1930-), Paul de Man (1919-1983)* στο: Julian Wolfreys (εκδ.) , *The continuum encyclopedia of modern criticism and theory*. σελ. 473 New York/ London: Continuum

⁶ De Man, P. (1979). *Allegories of reading*. New Haven : Yale University Press, Preface

ασκεί κριτική και στις μεθόδους με τις οποίες διαβάζουν τα κείμενα ο φορμαλισμός και η σημειολογία. Στο δεύτερο κεφάλαιο ξεκινά την ρητορική του ανάγνωση με τα ποιήματα του γερμανού ποιητή Rilke, στο τρίτο κεφάλαιο η ανάγνωση του επεκτείνεται στο αφηγηματικό κείμενο του Proust. Έπειτα, διαβάζει με τον ίδιο τρόπο που διαβάζει τα λογοτεχνικά κείμενα διάφορα φιλοσοφικά έργα του Νίτσε. Το βιβλίο του ολοκληρώνεται με την ρητορική ανάγνωση διαφόρων έργων του Rousseau- είτε αφηγηματικά είτε πολιτικού περιεχομένου. Με αυτόν τον τρόπο ο αναγνώστης σχηματίζει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς η ρητορική οδηγεί στην αποδόμηση των λογοτεχνικών και των φιλοσοφικών κειμένων.

Η συγγραφή μιας διπλωματικής εργασίας με τίτλο η χρήση της ρητορικής στις *Αλληγορίες της ανάγνωσης* του Paul de Man με ενδιαφέρει άμεσα, τόσο γιατί η ρητορική ανήκει στα ευρύτερα ακαδημαϊκά μου ενδιαφέροντα όσο και γιατί θεωρώ ότι προσφέρει τη δυνατότητα για μια συστηματική ερμηνεία του λογοτεχνικού κειμένου πέραν των καθιερωμένων ερμηνειών.

Κεφάλαιο Πρώτο:

Σημειολογία και Ρητορική:

Το προγραμματικό κεφάλαιο του *Allegories of reading*

« Η λογοτεχνία όπως και η κριτική είναι καταδικασμένη να είναι πάντοτε η πιο απαιτητική και ταυτόχρονα η πιο αναξιόπιστη μορφή της γλώσσας, υπό την έννοια ότι ο άνθρωπος κατονομάζει και συγχρόνως μεταμορφώνει τον εαυτό του.»

Το κεφάλαιο « *Σημειολογία και Ρητορική* » αποτελεί το προγραμματικό δοκίμιο των *Αλληγοριών της Ανάγνωσης*, στο οποίο εκφράζονται οι απόψεις του Paul de Man αναφορικά με την ρητορική και τον ρόλο που εκείνη διαδραματίζει στην αποδομητική κριτική των λογοτεχνικών κειμένων. Στην ουσία, στο κεφάλαιο αυτό ο Paul de Man δίνει το στίγμα της δικιάς του θεωρητικής προσέγγισης στην ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων, η οποία θεμελιώνεται στην ρητορική.

Αρχικά, αξίζει να επισημανθεί πως η πραγμάτευση της ρητορικής από τον Paul de Man απομακρύνεται από την κλασική της θεώρηση ως μέσο πειθούς, εστιάζοντας στην εκφορά του λόγου και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την μεταφορική χρήση της γλώσσας και κατά συνέπεια με τα σχήματα λόγου (μεταφορά, μετωνυμία, αλληγορία, προσωποποίηση, ονοματοποιία, σχήμα χιαστό κλπ). Εφόσον, λοιπόν η ρητορική συνδέεται από τον Paul de Man με την μεταφορική χρήση της γλώσσας, ο συλλογισμός του De Man προχωρεί σε ένα επόμενο βήμα και εξισώνει την ρητορική με την λογοτεχνία.

Η παραπάνω εξίσωση μεταξύ της ρητορικής με την λογοτεχνία εξηγείται λόγω της εκτεταμένης χρήσης των σχημάτων λόγου, με κυρίαρχο σχήμα λόγου τη μεταφορά στα λογοτεχνικά κείμενα. Η μεταφορά, όμως, μαζί με τα υπόλοιπα σχήματα λόγου (μετωνυμία, συνεκδοχή, ονοματοποιία, αλληγορία, ειρωνεία) έχουν τέτοια δύναμη ώστε να οδηγούν το λογοτεχνικό κείμενο στην αποδόμησή του. Κατά συνέπεια το λογοτεχνικό κείμενο αναφέρεται πάντοτε σε κάτι άλλο από αυτό που περιγράφει. Την ίδια άποψη σχετικά με αυτήν την δύναμη της μεταφορικής γλώσσας ο Paul de Man την είχε εκφράσει στο δοκίμιο του, *Η επιστημολογία της μεταφοράς*, όπου είχε τονίσει πως αυτή η δυνατότητα προέρχεται από το γεγονός πως τα σχήματα λόγου αντικαθιστούν και επαναλαμβάνουν το ένα το άλλο οδηγώντας το κείμενο

στην παραγωγή αμφισημιών⁷. Η ρητορική, λοιπόν, εφόσον είναι συνδεδεμένη με την μεταφορική χρήση της γλώσσας οδηγεί στην αποδόμηση του λογοτεχνικού κειμένου. Λόγω λοιπόν της ρητορικής που υπάρχει στο κείμενο η λογοτεχνία αποτελεί την πιο αναξιόπιστη αλλά ταυτόχρονα την πιο απαιτητική μορφή γλώσσας κατά τον Paul de Man.

Στη συλλογή των δοκιμίων *Blindness and Insights* ο Paul de Man αναφέρει πως η λογοτεχνία αντίθετα από την καθημερινή γλώσσα είναι η μοναδική μορφή της γλώσσας, της οποίας το περιεχόμενο γίνεται κατανοητό μέσω της πλάνης. Αυτό συμβαίνει διότι οι διάφορες έννοιες, όπως *παρουσία, είναι, άνθρωπος*, στα λογοτεχνικά κείμενα γίνονται αντιληπτές μέσω της μυθοπλασίας⁸. Ο Geoffrey Hartman (1979) στην εισαγωγή του βιβλίου *Αποδόμηση και Κριτική* τονίζει πως η λογοτεχνία αποτελεί την μορφή της γλώσσας που δεν μπορεί να αναχθεί σε κάποιο συγκεκριμένο νόημα και δεν δέχεται σε καμιά περίπτωση την διάκριση μεταξύ του σημείου και του σημαινόμενου⁹. Έτσι, ο de Man καταλήγει στο συμπέρασμα πως οποιαδήποτε προσπάθεια κριτικής ανάγνωσης του λογοτεχνικού κειμένου συνιστά μια αποδόμηση του ίδιου του κειμένου (AR, σελ. 17)

Το τελικό συμπέρασμα το οποίο εξάγει ο ίδιος στο τέλος του προγραμματικού του κεφαλαίου είναι πως η λογοτεχνία, όπως ακριβώς και η κριτική είναι καταδικασμένη να είναι πάντοτε η πιο απαιτητική και ταυτόχρονα η πιο αναξιόπιστη γλώσσα, υπό την έννοια ότι ο καθένας κατονομάζει και ταυτόχρονα μεταμορφώνει τον εαυτό του¹⁰.

Βέβαια, οδηγείται στην εξαγωγή του τελικού του συμπεράσματος του αφού πρώτα αναλύσει διεξοδικά και άλλα θεωρητικά ρεύματα του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα τα οποία επηρέασαν σημαντικά την μελέτη της λογοτεχνίας.

Αρχικά, γίνεται λόγος για τον φορμαλισμό ως θεωρητικό ρεύμα μελέτης της λογοτεχνίας. Ο φορμαλισμός εμφανίστηκε στο προσκήνιο της θεωρητικής μελέτης της λογοτεχνίας το έτος 1915, όπου ήδη υπήρχαν διάφορες τάσεις στην κριτική των κειμένων- ψυχαναλυτικές, ιστορικές, κοινωνιολογικές ή και βιογραφικές- και ο ίδιος ξεπήδησε ως θεωρητικό ρεύμα χωρίς να υπάρχει κάποια σχετική

⁷ De Man, P. (1978). *The epistemology of metaphor* στο: Sheldon Sacks (εκδ.) *On metaphor*, Chicago: University of Chicago Press, σελ.13

⁸ De Man, P.(1983). *Blindness and Insights*, London: University of Minnesota Press, σελ 17

⁹ Hartman, G., (1979). *Preface* στο: Harold Bloom et alii (εκδ.), *Deconstruction and criticism*, London: Bloomsbury Publishing, σελ. vii

¹⁰ De Man, P. (1979). *Allegories of reading*, New Haven/ London: Yale university press, σελ. 19

ομοιογένεια μεταξύ των μελών του. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο Paul de Man αναγνωρίζει την επίδραση που είχε η φορμαλιστική κριτική ως ρεύμα στις Η.Π.Α. η οποία ήταν ιδιαίτερα σημαντική, επειδή έδωσε ώθηση στον επαναπροσδιορισμό των τεχνικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται στην ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων. Εντούτοις, η φορμαλιστική κριτική ήταν ελλιπής, επειδή δεν ήταν ικανή να καλύψει τις ανεπάρκειες της ιστορικής προσέγγισης των κειμένων που χρησιμοποιούνται στις Η.Π.Α.

Οι φορμαλιστές προσπαθούν να συνενώσουν στο λογοτεχνικό κείμενο το σημείο, που βρίσκεται εντός του κειμένου με το σημαινόμενο, που βρίσκεται εκτός του κειμένου. Κομβικό σημείο στην συμφιλίωση μεταξύ σημείου και σημαινόμενου είναι η χρήση της μεταφοράς. Σύμφωνα με την μεταφορική θεώρηση της γλώσσας, η λογοτεχνία είναι ένα είδος κουτιού το οποίο χωρίζει το εσωτερικό μέρος της γλώσσας από το εξωτερικό μέρος του νοήματος. Ο Paul de Man ισχυρίζεται πως η λογοτεχνία στην πραγματικότητα δημιουργεί τον δικό της φορμαλισμό, καθόσον δίνει έμφαση στην εκφορά του γλωσσικού στοιχείου.

Στην πραγματικότητα οι θεωρητικοί της αποδόμησης θεωρούν πως το λογοτεχνικό κείμενο δεν έχει ένα και μοναδικό νόημα και επομένως αρνούνται την μέχρι πρότινος διάκριση μεταξύ σημείου και σημαινομένου¹¹. Ωστόσο, ο Paul de Man τονίζει πως πολλές φορές ο ίδιος ο φορμαλισμός είναι παραπλανητικός, επειδή η γλωσσική μορφή συνιστά ένα είδος αντανάκλασης και το εκφερόμενο νόημα είναι πολλές φορές παραπλανητικό.¹² Το πρόβλημα, λοιπόν, στην μελέτη των κειμένων σύμφωνα με τους φορμαλιστές έγκειται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η μεταφορά. Από την προβληματική χρήση της μεταφοράς ο Paul de Man προχωρεί στην πραγμάτευση της σημειολογία, που είναι ένα παρακλάδι της ποιητικής.

Η σημειολογία ως θεωρητικό ρεύμα ασχολείται με τις λέξεις και ειδικότερα με τον τρόπο με τον οποίο εκείνες ερμηνεύονται, με άλλα λόγια δίνει έμφαση στις λέξεις ως σημαινόμενα. Για την μελέτη των λέξεων η σημειολογία δανείζεται τα διδάγματα από την επιστήμη της γλωσσολογίας και συγκεκριμένα από τα μοντέλα του Saussure και του Jakobson.

Η βάση της λογοτεχνικής σημειολογικής ανάλυσης εντοπίζεται στην εναλλαγή εντός του λογοτεχνικού κειμένου μεταξύ της γραμματικής με την ρητορική, οι οποίες χρησιμοποιούνται από κοινού ως μη ξεχωριστές επιστήμες για

¹¹ Hartman, G., ό.π. σελ. vi

¹² De Man, P. (1983). σελ. 230

την εξαγωγή νοήματος. Ο Paul de Man σε αυτό το σημείο σχολιάζει το γεγονός πως οι θεωρητικοί της σημειολογίας (Barthes, Genette, Todorov, Greimas) θεωρούν πως τόσο η γραμματική όσο και η ρητορική βρίσκονται σε αρμονική σχέση μεταξύ τους. Επομένως, δεν βρίσκουν τον λόγο για να προχωρήσουν σε περαιτέρω διάκριση μεταξύ των δύο αυτών επιστημών. Στην ουσία για τους θεωρητικούς της σημειολογίας η ρητορική δεν διαφέρει ουσιαστικά από την γραμματική.

Ο Paul de Man, όμως, κάνει διάκριση μεταξύ των δύο επιστημών. Η γραμματική από την μια πλευρά συνδέεται με τον συνταγματικό άξονα των λέξεων και με την μετωνυμία, ενώ η ρητορική από την άλλη πλευρά συνδέεται με τον παραδειγματικό άξονα και την μεταφορά, όπου η μια λέξη αντικαθίσταται από κάποια άλλη. Η διάκριση μεταξύ της γραμματικής και της ρητορικής έχει τις ρίζες της στην ρωμαϊκή εποχή όπου η διάκριση ήταν τριμερής μεταξύ της γραμματικής, της λογικής και της ρητορικής. Ο Paul de Man στο βιβλίο του *Resistance To Theory* έχει υπόψη του αυτήν την τριμερή διάκριση και συγκεκριμένα διατυπώνει ότι η γραμματική βρίσκεται στην υπηρεσία της λογικής υπό την έννοια ότι οι γραμματικές δομές της γλώσσας σε συνδυασμό με την λογική οδηγούν στον τρόπο με τον οποίον εκλαμβάνουμε την πραγματικότητα.

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως η γραμματική και η λογική είναι συνδεδεμένες με θετικές επιστήμες όπως η γεωμετρία, η αριθμητική, η μουσική και η αστρονομία. Ο Martin McQuillan (2001) διαιρεί την γραμματική σε δύο είδη. Το πρώτο είδος συνδέεται με την χρήση της γραμματικής σε περιορισμένο βαθμό και συνδέεται αποκλειστικά με τον συνταγματικό άξονα. Το δεύτερο είδος γραμματικής δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην συντακτική σειρά των λέξεων προκειμένου να εξαχθεί το νόημα του κειμένου¹³. Το δεύτερο είδος της γραμματικής προσιδιάζει στην ρητορική, το στοιχείο της γλώσσας, το οποίο δεν υπακούει στην λογική¹⁴. Επιπλέον, ο de Man προσθέτει ακόμη μια βασική παράμετρο στην έννοια της ρητορικής, η οποία αφορά την χρήση της μεταφοράς και των σχημάτων λόγου, τα οποία είναι βασικά στοιχεία συνδυασμού λέξεων.

Η ταύτιση όμως της ρητορικής με την μεταφορά οδηγεί την συζήτηση αναφορικά με την μελέτη της λογοτεχνίας σε ένα επόμενο βήμα, σε αυτό της εναλλαγής μέσα στο κείμενο μεταξύ της συστηματικής γραμματικής και των

¹³ McQuillan, M. (2001). Paul de Man. London/ New York: Routledge, σελ. 39

¹⁴ Norris, Ch. (1988). Paul de Man: deconstruction and the critique of aesthetic ideology, London/ New York: Routledge, σελ. 78-85

σχημάτων λόγου για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου νοήματος. Ως παράδειγμα τέτοιας μελέτης αναφέρεται η μελέτη του Genette με τίτλο *Figures III*, όπου επισημαίνεται ότι στο λογοτεχνικό κείμενο υπάρχει συνδυασμός μεταξύ της μεταφοράς, που ταυτίζεται με παραδειγματικό τον άξονα και της μετωνυμίας, που ταυτίζεται με τον συνταγματικό άξονα των λέξεων και αυτός ο συνδυασμός μεταξύ μεταφοράς και μετωνυμίας οδηγεί στην ερμηνεία του κειμένου.

Ο Christopher Norris (1982) θεωρεί πως η μελέτη του Genette αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα της προσπάθειας των θεωρητικών της σημειολογίας να θεωρητικοποιήσουν την μελέτη της ρητορικής και να την εντάξουν στην υπηρεσία της γραμματικής και της λογικής. Εκτός από τον Genette, ο στρουκτουραλιστής Roman Jakobson έχει τονίσει ότι η μεταφορά και η μετωνυμία αποτελούν ισχυρά εργαλεία της ρητορικής γλώσσας¹⁵. Σε συνέχεια του συλλογισμού του ο συγγραφέας των αλληγοριών εξισώνει την γραμματική με την λογική και τονίζει πως θεωρεί αδιαπραγμάτευτη την παρουσία της στο λογοτεχνικό κείμενο. Αυτό που καλείται να αποδείξει είναι την κυρίαρχη παρουσία της ρητορικής στο κείμενο, η οποία πλέον δεν αφορά στην τέχνη της πειθούς, αλλά εστιάζεται στην χρήση των σχημάτων λόγου (AR, σελ.6).

Χρησιμοποιεί ως παράδειγμα σύζευξης μεταξύ της γραμματικής και της ρητορικής την χρήση της ρητορικής ερώτησης και επιλέγει ως περίπτωση μελέτης τον Archie Bunker ο οποίος σε ερώτηση της γυναίκας του προς εκείνον αν προτιμά τα παπούτσια του bowling να είναι χαλαρά ή σφιχτά δεμένα, ο ίδιος απαντά ποια η διαφορά;. Η ανάλυση της παρούσας ερώτησης σύμφωνα με την γραμματική ανάγνωση έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή αμφισημίας, καθώς προκύπτουν δύο ερμηνείες, μια κυριολεκτική και μια μεταφορική, όπου η δεύτερη αποκλείει την πρώτη.

Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ρητορική ως στοιχείο της γλώσσας είναι εκείνη που επικρατεί. Όμως, σπεύδει προηγουμένως να διευκρινίσει πως η κυριαρχία της ρητορικής έναντι της γραμματικής στην ερμηνευτική διαδικασία του κειμένου δεν συμβαίνει όταν η μεταφορική ερμηνεία υπερισχύει της κυριολεκτικής, αλλά όταν είναι αδύνατον να αποφασιστεί ποια από τις δύο επικρατεί. Στην περίπτωση της ρητορικής ερώτησης ο Paul de Man αναφέρει πως είναι ένα παράδειγμα ρητορικοποίησης της γραμματικής (AR, σελ. 16)

¹⁵ Norris, Ch. (1982). *Deconstruction: Theory and practice*, London/ New York: Methuen, σελ. 101

Στη συνέχεια χρησιμοποιεί το ποίημα του Yeats «*among school children*» ως άλλη μία περίπτωση μελέτης των ρητορικών ερωτήσεων. Η ρητορική ερώτηση «*πώς μπορούμε να γνωρίζουμε τον χορευτή από τον χορό*» παρόλο που έχει κάποιες εμφανείς ασάφειες, μπορεί να ερμηνευτεί σαν να δίνει έμφαση στην ενότητα μεταξύ μορφής και εμπειρίας, μεταξύ του δημιουργού και της δημιουργίας. Καταρρίπτεται συνεπώς και σε αυτήν την ερώτηση η διάκριση μεταξύ σημαίνοντος και σημαινομένου. Αυτό συμβαίνει διότι σε αυτό το ποίημα υπάρχει πληθώρα εικόνων, που διαδέχονται η μία την άλλη συνειρμικά, μεταβαίνοντας από το όλον στα επιμέρους και ως αποτέλεσμα εντός του κειμένου δημιουργούνται πολλαπλές ερμηνείες, όπου η μια αναιρεί την άλλη. Οπότε, γίνεται κατανοητό πως κάθε απόπειρα διάγνωσης ποιού είδους ανάγνωσης –κυριολεκτικής ή μεταφορικής- επικρατεί είναι ατελέσφορη.

Εντούτοις, το παρόν ποίημα παρουσιάζει ενδιαφέρον στον τρόπο με τον οποίον λειτουργούν οι μεταφορές για να αναφερθούν σε μια πιθανή σύζευξη μεταξύ της εμπειρικής πραγματικότητας, όπως είναι η μνήμη και τα συναισθήματα και των ιδεών που γίνονται αντιληπτές από τις αισθήσεις. Η μεταφορά αναλαμβάνει με λίγα λόγια να δώσει πρόσβαση στον αναγνώστη σε αφηρημένες έννοιες τις οποίες δεν μπορεί να αντιληφθεί πλήρως. Ο Norris (1982) εκλαμβάνει αυτήν την λειτουργία της μεταφοράς ως μία ρήξη με την συμβατική θεώρηση που διαφοροποιεί την ιδιωτική από την δημόσια δραστηριότητα, τον εσωτερικό κόσμο της σκέψης με αυτόν την πραγματικής εμπειρίας¹⁶.

Η πρόσβαση στις αφηρημένες έννοιες λαμβάνει χώρα με την ανάγνωση, μέσω της οποίας κατανοούμε το εντός του κειμένου που είναι άγνωστο προς εμάς μέχρι στιγμής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του τρόπου λειτουργίας της μεταφοράς αποτελεί ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Marcel Proust *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*. Το απόσπασμα που επιλέγει να διαβάσει ο συγγραφέας είναι ένα κεφάλαιο που περιγράφει την επίσκεψη του νεαρού Marcel στον θείο του. Στο συγκεκριμένο κείμενο γίνεται εναλλαγή μεταξύ της μεταφοράς και της μετωνυμίας- δύο ισχυρών ρητορικών σχημάτων- , όπου τελικά υπερισχύει η μεταφορά ως το κυρίαρχο σχήμα λόγου. Ο Jacobson την εναλλαγή της μεταφοράς με την μετωνυμία

¹⁶ Norris, Ch. (1982). σελ. 101

την χρησιμοποιεί στην μελέτη του για τις γλωσσικές διαταραχές και την αποκαλεί ως διαταραχή της συνάφειας¹⁷.

Από την περίπτωση της μελέτης του έργου του Proust ο Paul de Man εξάγει το συμπέρασμα πως όλα τα αφηγηματικά κείμενα συνιστούν αλληγορίες της ανάγνωσης, καθόσον αναφέρονται πάντοτε σε κάτι άλλο από αυτό που περιγράφουν. Η εναλλαγή μεταξύ της μεταφοράς και της μετωνυμίας σε ένα αφηγηματικό κείμενο παραπέμπει στην γραμματικοποίηση της ρητορικής σύμφωνα με τον συγγραφέα των αλληγοριών (AR, σελ. 16).

Εύκολα στη συνέχεια η ρητορική ανάγνωση μετατοπίζεται στα κείμενα της φιλοσοφίας και ειδικότερα χρησιμοποιείται στην κριτική των μεταφυσικών εννοιών. Η ρητορική γίνεται το εργαλείο της κριτικής που ασκεί ο Paul de Man στα φιλοσοφικά κείμενα απορρίπτοντας την μέχρι πρότινος άποψη πως η φιλοσοφία αποτελεί τεκμήριο αντικειμενικού και αληθούς λόγου, ενώ η λογοτεχνία είναι προϊόν μυθοπλαστικού λόγου. Η δυαδική αντίθεση μεταξύ φιλοσοφίας και ρητορικής εντοπίζεται πρώτα στην αρχαία Ελλάδα και ειδικότερα στον Πλάτωνα, ο οποίος είχε διαφοροποιήσει την ρητορική και την φιλοσοφία, και διατρέχει όλη την παράδοση της δυτικής σκέψης¹⁸. Για τον ίδιο η φιλοσοφία χρησιμοποιεί την ίδια γλώσσα με αυτή της λογοτεχνίας και επομένως είναι ανοιχτή σε μία ρητορική ανάλυση σαν να πρόκειται για λογοτεχνικό κείμενο¹⁹. Μέσω της ρητορικής ανάγνωσης διάφορες μεταφυσικές έννοιες, όπως *φαίνεσθαι*, *είναι*, *αλήθεια*, *ψεύδος κλπ* αποδομούνται.

Σε αυτό το δοκίμιο ο de Man προΐδεάζει ουσιαστικά το αναγνωστικό κοινό για τον τρόπο με τον οποίο θα διαβάξει ποιητικά, αφηγηματικά και φιλοσοφικά κείμενα. Αρχικά ο de Man ασχολείται με την ρητορική ανάγνωση των ποιημάτων του Rilke, από την ανάγνωση ενός κεφαλαίου από το αναζητώντας τον χαμένο χρόνο του Marcel Proust, καθώς και από την ανάγνωση ορισμένων φιλοσοφικών κειμένων του Friedrich Nietzsche.

Στη συνέχεια ασχολείται με την ρητορική ανάλυση του έργου του Rousseau, για χάρη του οποίου ξεκίνησε την συγγραφή των αλληγοριών της ανάγνωσης. Ο Paul de Man ενδιαφέρεται να αποδείξει πως οι μεταφυσικές έννοιες του «είναι», του «φαίνεσθαι», της «αλήθειας», του «ψεύδους» κλπ λόγω της ρητορικής αποδομούνται. Παράλληλα, όλοι αυτοί οι συγγραφείς από κοινού διαμορφώνουν την παράδοση της

¹⁷ Rorty, R., (2004), Αποδόμηση στο: Raman Selden (επιμ.) Από τον Φορμαλισμό στον μεταδομισμό, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, σελ.114

¹⁸ McQuillan, M. ό.π. σελ. 33

¹⁹ McQuillan, M. ό.π. σελ. 33

κριτικής των μεταφυσικών εννοιών που ξεκινούν από τον ρομαντισμό και φτάνουν μέχρι τον μοντερνισμό²⁰.

Κεφάλαιο Δεύτερο:

Ρητορικοί τρόποι:

Η χρήση της ρητορικής στον Rainer Maria Rilke

Στο δεύτερο κεφάλαιο των *αλληγοριών της ανάγνωσης* ο Paul de Man πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται η ρητορική στην ποίηση. Συγκεκριμένα, η μελέτη του επικεντρώνεται στην ανάγνωση των ποιημάτων του γερμανού ποιητή Rainer Maria Rilke. Τα ποιήματα του Rilke παρουσιάζουν ρητορικό ενδιαφέρον, γιατί χρησιμοποιούνται ευρέως οι ρητορικοί τρόποι-με κυρίαρχους την προσωποποίηση²¹ και το χιαστό σχήμα²². Ο Paul de Man ενδιαφέρεται κατά συνέπεια να εντάξει τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η ρητορική στην ποίηση για να στηρίξει την αποδομητική κριτική του. Η επιλογή του Rilke από τον Paul de Man δεν είναι σε καμία περίπτωση τυχαία.

Οι λόγοι της επιλογής του Rilke εντοπίζονται στο γεγονός πως αυτός ο ποιητής είναι ο πιο πολυδιαβασμένος γερμανός ποιητής ακόμη και μεταξύ των συναδέλφων του από τη Γαλλία, αφού ακόμη και μετά από πενήντα χρόνια από τον θάνατό του η φήμη του ξεπερνά τα όρια του γερμανόφωνου κόσμου. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως το ποιητικό του έργο αντέχει στην μετάφραση, καθώς ο ποιητικός λόγος του πολλές φορές γίνεται άμεσος και αγγίζει τον συναισθηματικό κόσμο του αναγνώστη.

Ως ποιητής ο Rilke χαρακτηρίζεται από την δύναμη όλων όσοι βρίσκουν πρόσβαση στα πιο κρυφά μέρη της γνώσης ή της ευαισθησίας των συναισθημάτων που αντανακλά και όλων όσοι είναι ικανοί να αντιληφθούν τις σκιές, την εικόνα της δικής τους προσοχής. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο έχει μεγάλη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό. Η μεγάλη απήχηση του ποιητή στο αναγνωστικό κοινό εξηγείται από τον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιεί την γλώσσα. Η γλώσσα του

²⁰ McQuillan, M. ό.π. σελ. 32

²¹ Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα 2007: εκδ. Πατάκης: η προσωποποίηση ή προσωποποιία είναι το σχήμα λόγου στο οποίο κάποια αφηρημένη έννοια αποκτά πρόσωπο, ζωή ή ομιλία

²² Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ό.π.: το χιαστό σχήμα ως σχήμα λόγου αφορά στην θέση των λέξεων μέσα στην πρόταση. Παρατηρείται όταν τέσσερις όροι (λέξεις ή φράσεις) σχηματίζουν συμμετρικά ζεύγη, κι έτσι ο πρώτος όρος του ενός ζεύγους αντιστοιχεί στον δεύτερο όρο του δεύτερου ζεύγους και αντιστοιχεί ο πρώτος όρος του δεύτερου ζεύγους αντιστοιχεί στον πρώτο όρο του πρώτου ζεύγους, π.χ. Στο Παλαμίδι ο γιος του Μάξη κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι

Rilke είναι αμφίσημη και λόγω αυτής της αμφισημίας αποτελεί πρόκληση για τον De Man να αποκωδικοποιήσει την ποιητική γλώσσα του Rilke και κατά συνέπεια τον ίδιο τον ποιητή.

Το κλειδί της αποκωδικοποίησης για τον De Man εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται η έννοια του *εγώ* στην γλώσσα του Rilke. Βέβαια, η αναφορά του ποιητή στο *εγώ* χρησιμοποιείται με περίπλοκο τρόπο. Αυτό συμβαίνει διότι η αναφορά του ίδιου του ποιητή στο *εγώ* όχι μόνο παραμένει αόρατη, αλλά τείνει πολλές φορές να εξαφανιστεί εντελώς από την ποίησή του.

Βέβαια, δεν σημαίνει πως στα ποιήματα του Rilke απουσιάζει εντελώς ο προσωπικός τόνος της εσωτερικευσης, αλλά ο ίδιος ο ποιητής ενδιαφέρεται λιγότερο να μιλήσει για τον εαυτό του, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να είναι υποχρεωμένος να πρέπει να συλλέξει πληροφορίες από τον τόνο και το πάθος που απορρέει από το εκάστοτε ποίημα για να φτάσει στον ποιητή. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η απουσία του *εγώ* από τα ποιήματά του Rilke αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της μοντέρνας ποίησης γενικότερα. Εκτός από τον Rilke, στα ποιήματά του Rimbaud και του Baudelaire απουσιάζει η αναφορά στο *εγώ*²³.

Γενικότερα, η απουσία της αυτοαναφορικότητας στο ποιητικό έργο του Rilke λειτουργεί ως ένα βασικό συστατικό στοιχείο της γενικευμένης αδιαφάνειας του ποιητικού του έργου. Εκτός από την γλώσσα τα θέματα που χρησιμοποιεί ο ποιητής παρουσιάζουν ρητορικό ενδιαφέρον. Η ποίηση του Rilke διακρίνεται από την παρουσία μιας μεγάλης ποικιλίας από τοποθεσίες, αντικείμενα και πρόσωπα, τα οποία προσωποποιούνται και διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο.

Επιπροσθέτως, γίνεται αναφορά στην εναλλαγή μεταξύ των θεμάτων τρόμου που υπάρχουν στα ποιήματα του μαζί με τα θέματα που αφορούν στην ομορφιά των πραγμάτων, η οποία εναλλαγή είναι τόσο επιτυχημένη όπου τόσο ομορφιά όσο και η ασχήμια δεν μπορούν να διαχωριστούν η μία από την άλλη. Η εναλλαγή αυτή επιτυγχάνεται με την χρήση του χιαστού σχήματος. Αυτές οι εναλλαγές μεταξύ των θεμάτων της ποιητικής του Rilke συνιστούν μία ποιητική πανδαισία

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίον χρησιμοποιείται το θέμα της ανθρωπότητας στα ποιήματά του. Ο ποιητής γνωρίζει την παράξενη και ταυτόχρονα μυθοπλαστική διάσταση στην έννοια του ανθρώπου και στα ποιήματά

²³ De Man, P. (1983). σελ. 172

του την φύση του ανθρώπου την αποκαλεί ως την πιο εφήμερη ή την πιο επιφανειακή μορφή ή ως εκείνη την μορφή που δεν μπορεί με τίποτε να εντάξει τον εαυτό της σε μια ήρεμη παρουσία του ανθρώπου στον κόσμο.

Βέβαια, αυτή η υπόσχεση της ποίησης είναι μεν εύθραυστη, αλλά αυτό το γεγονός είναι που την κάνει υποσχόμενη. Όμως, η υποσχόμενη παρουσία της ποίησης εμφανίζεται στον αναγνώστη μέσω αρνητικών θεμάτων, όπως ο θάνατος, το ανεκπλήρωτο, η άγνοια κλπ. Αυτά τα αρνητικά θέματα κυριαρχούν στην ποιητική συλλογή οι Ελεγείες του Duino και επιτρέπουν στον ποιητή να ξεδιπλώσει όλες τις πτυχές της μεταφορικής γλώσσας (AR, σελ.50).

Αυτά τα θέματα της ποιητικής του Rilke έχουν οδηγήσει ορισμένους μελετητές στο συμπέρασμα πως ο τρόπος με τον οποίον παρουσιάζεται η ανθρώπινη φύση συνίσταται ως μία ριζική απόπειρα για να αλλάξουμε τον τρόπο της ύπαρξής μας σε αυτόν εδώ τον κόσμο. Άλλοι μελετητές έχουν αποδώσει αυτά τα θέματα της ποιητικής του σε μία προσπάθεια του ίδιου του ποιητή να αναφερθεί σε οντολογικά θέματα, αλλά είναι ακόμη σε πρώιμο στάδιο.

Ο De Man απομακρύνεται από τις μέχρι πρότινος μελέτες και σημειώνει πως τα θέματα της ποιητικής του Rilke και ταυτόχρονα το ανεπτυγμένο επίπεδο της αυτό-αναφορικής γλώσσας του ποιητή οδηγούν τον ποιητή στο να προσδώσει μια ρηξικέλευθη διάσταση στην ουσία της ποίησης. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον de Man ο διαχωρισμός μεταξύ σημαίνοντος και σημειομένου στο ποιητικό έργο καταρρίπτεται. Αυτή η καινούρια διάσταση οδηγεί την μελέτη της ποίησης σε ένα ακόμη βήμα, όπου δίνεται έμφαση στον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται η γλώσσα και το τι αυτή εκφράζει.

Η γλώσσα κατά τον Hegel αναπαριστά την δυστυχή συνείδηση για τον πόνο και το πάθος του «είναι». Επιπλέον, αυτή η αναπαράσταση είναι αληθινή, εφόσον με πιστότητα αναπαράγει την αλήθεια του πάθους. Η αναπαράσταση του πάθους του «είναι» επιτυγχάνεται χάρη στην ρητορική, η οποία αναφέρεται με ενάργεια στην εμπειρία του πάθους. Με αυτήν την έννοια η ποίηση γενικότερα είναι αληθινή όταν η εμπιστοσύνη της στη γλώσσα είναι πλήρως εναρμονισμένη με την αιτιολόγηση της ύπαρξης, την οποία η γλώσσα συνεχώς διαμορφώνει. Ο Heidegger στην εξήγηση του Hölderlin θεωρεί ότι η ουσία της ποίησης εντοπίζεται στο να καθορίσει την παρουσία, την απόλυτη δηλαδή ύπαρξη του «είναι»²⁴. Σε αυτό το

²⁴ De Man, P. (1983). : αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίον ο Heidegger θεωρεί τον Hölderlin ως τον ποιητή των ποιητών

σημείο, λοιπόν, εντοπίζεται η διαφορά του Hölderlin από τους λοιπούς κριτικούς των μεταφυσικών εννοιών, στο γεγονός δηλαδή πως ο Hölderlin πιστεύει πως το «είναι» μπορεί να καθοριστεί στα ποιητικά κείμενα, ενώ οι μεταφυσικοί διατείνονται πως το «είναι» δεν κατονομάζεται ποτέ στα ποιητικά κείμενα, παρά μόνο αναπαρίσταται μέσα από αυτό που δεν είναι.

Ο Rilke όμως, κατά τον De Man απομακρύνεται από την κλασική θεώρηση της μεταφορικής γλώσσας και δίνει πιο πολύ έμφαση στους ρητορικούς τρόπους για να προσδώσει την καινούρια διάσταση στην ουσία της ποίησης, ότι δηλαδή η ποιητική μορφή είναι ελεύθερη από την εξαγωγή νοήματος. Έτσι, επιλέγει να διαβάσει ρητορικά τα πιο αντιπροσωπευτικά ποιήματα του Rilke. Αρχικά, επιλέγει να αναλύσει ένα ποίημα από την συλλογή *Το βιβλίο για την μοναστική ζωή*.

²⁵Ω πραότατε νόμε σ' αγαπό,
που μέσα σου ωριμάσαμε, μαζί του για να αγωνιστούμε
ω νοσταλγία μεγάλη, που δεν την έχουμε νικήσει,
δάσος εσύ, που από μέσα του ποτέ δε θα βγούμε,
τραγουδι εσύ, που με τη σιωπή σ' έχουμε τραγουδήσει,
δίχτυ, εσύ, σκοτεινό,
που τις αισθήσεις μας, καθώς ξέφευγαν είχες τυλίξει

Απέραντα μεγάλον άρχισες τον εαυτόν σου,
τη μέρα εκείνη, που μας είχες αρχίσει –
και τόσον ωριμάσαμε, κάτω απ' το ηλιοφώς σου,
τόσο φαρδύναμε κ' έχουμε βαθιά ριζωθεί,
που μες σ' ανθρώπους κι αγγέλους και Παναγίες, μπορείς,
ξαποστάζοντας, να τελειώσεις τον εαυτό σου

Άσε το χέρι σου, στ' ουρανού να ξαποστάσει
την καμπύλη, κι αμίλητα υπόφερε ό, τι εμείς
σου επιβάλλουμε: την κάθε σκοτεινή μας πράξη

Η επιλογή της πραγμάτευσης του συγκεκριμένου ποιήματος δικαιολογείται από τον Paul de Man, διότι στο παρόν ποίημα υπάρχει πληθώρα συμβολικών αντικειμένων και λέξεων, που εμφανίζονται και σε άλλα ποιητικά του έργα. Συγχρόνως, το παρόν ποίημα δίνει το στίγμα της προβληματικής που εφαρμόζει ο ποιητής στα έργα του. Το ποίημα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από γλωσσικής άποψης. Το ποίημα απευθύνεται σε μια γενική έννοια (νόμος, ασθένεια, δάσος, τραγούδι, δίχτυ) μέσω επαναλαμβανόμενων αποστροφών προς εκείνη (εσύ) και μέσω μεταφορών (σκοτεινό-φως του ήλιου). Αυτή όμως η ακολουθία των εννοιών δεν καταλήγει εύκολα σε έναν κοινό παρονομαστή. Από την εκφορά του λόγου το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην αλλαγή μεταξύ του *εγώ* ή *εμείς* και του *εσύ*. Αυτή η αλλαγή των υποκειμένων εξυπηρετεί την συμμετρία του κειμένου.

Επιπροσθέτως, η αποστροφή προς την εκάστοτε έννοια γίνεται μόνο στο πλαίσιο μιας πράξης η οποία προκαλείται από το υποκείμενο, για παράδειγμα ο νόμος

²⁵ Δικταίος Α. (1987). Εκλογή από το ποιητικό έργο του Rainer Maria Rilke, 2^η έκδοση, Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος και ΣΙΑ: Αθήνα

ορίζεται ως αυτός που καθορίζει την συμπεριφορά τη δική μας. Για να γίνει αναφορά στην πράξη ενός ομιλούμενου αντικειμένου χρησιμοποιούνται οι μεταφορές. Η πράξη προκαλείται από το *εσύ*, το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο του ποιήματος, το οποίο είναι περισσότερο έκδηλο στους δύο τελευταίους στίχους, όπου ο ποιητής έχει ως στόχο να προκαλέσει μια ενέργεια, που να περιλαμβάνει και τις δύο έννοιες.

Αξίζει να σημειωθεί πως εκείνη η πράξη δεν κατονομάζεται, αλλά παραμένει αόρατη και κρυφή. Αυτό συμβαίνει διότι αυτή η πράξη συνιστά μια ολοκλήρωση η οποία δεν είναι απαραίτητο να οριστεί αλλά επαναλαμβάνει την σχέση μεταξύ των δύο προσώπων που διαρκώς δομείται στο ποίημα από τις πρώτες κιάλας σειρές. Στη δεύτερη στροφή του ποιήματος, ωστόσο, η σχέση μεταξύ του *εγώ* και του *εσύ* μεταβάλλεται χάρη στην φωτεινή εικόνα του δέντρου. Συγκριτικά με την πρώτη στροφή, όπου το υποκείμενο ήταν υποχρεωμένο να υπακούσει στις επιταγές του νόμου, στη δεύτερη στροφή έχει τη δυνατότητα να δράσει με πλήρη ελευθερία και επιπλέον να αποδώσει αυτήν του την ελευθερία στον νόμο.

Η δεύτερη στροφή ουσιαστικά αναφέρεται στην απόκτηση της ύψιστης εξουσίας, την οποία συμβολίζει το ποίημα. Ωστόσο, καθίσταται σαφές από την τελευταία στροφή του ποιήματος πως η ελευθερία του υποκειμένου υπόκειται στους περιορισμούς που επιβάλλονται από την δύναμη της εξουσίας, η οποία επιτρέπει την ύπαρξη της. Ο Paul de Man επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην εκφορά του λόγου και σημειώνει πως η παντοδυναμία του νόμου επιτυγχάνεται χάρη στην ομοιοκαταληξία και στην παρήχηση μεταξύ ομόηχων ή επαναλαμβανόμενων συλλαβών.

Έτσι, συμπεραίνει πως η κυριαρχία του νόμου του ποιήματος γίνεται χάρη στην φωνητική διάσταση της γλώσσας. Με ανάλογο τρόπο παρουσιάζεται και ο Θεός στην ποιητική συλλογή *Το βιβλίο για την μοναστική ζωή*, ο οποίος περιγράφεται μέσα από ένα πλήθος μεταφορών, οι οποίες επικυρώνουν το γεγονός πως ο ποιητής κατέχει σε σημαντικό βαθμό το ηχητικό αποτέλεσμα που δημιουργείται μέσω της παρήχησης και της ομοιοκαταληξίας. Συμπερασματικά, η γενική έννοια δεν κατονομάζεται ποτέ, αλλά αναπαρίσταται μέσα από την σχέση της με το υποκείμενο. Στην ανάλυση του στο δοκίμιο του Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines* ο Paul de Man τονίζει ότι η αναπαράσταση μιας αφηρημένης έννοιας είναι μια αναλυτική πράξη, η οποία διαχωρίζει τις αντιθέσεις και ανακυκλώνει την

πραγματικότητα με αφηρημένο και γενικό τρόπο αποκλείοντας κάθε προσπάθεια καθορισμού της.²⁶

Τα ποιήματα της παρούσας συλλογής καταδεικνύουν την κατάκτηση των τεχνικών δεξιοτήτων του ποιητή μέσω της ηχητικής τους επιτυχίας. Σε αυτά τα ποιήματα ουσιαστικά ο Θεός περιγράφεται μέσω της ύπαρξης ενός μέσου, το οποίο μιλά για τον εαυτό του μέσω του ήχου. Συνήθως, η περιγραφή του ποιητικού ήχου γίνεται από ένα υποκείμενο, όπως ο μοναχός σε ποιήματα της συλλογής *Το βιβλίο για τη μοναστική ζωή*.

Τα παραπάνω γλωσσικά χαρακτηριστικά της ποιητικής γλώσσας του Rilke συναντώνται και στην ποιητική συλλογή *Νέα ποιήματα*.

Ο συγγραφέας των αλληγοριών επιλέγει τυχαία να αναλύσει το ποίημα στο όριο της νύχτας (Am Rande der Nacht). Το ποίημα ξεκινά με την παρουσία της αντίθεσης μεταξύ του *εσωτερικού κόσμου*, που συμβολίζεται μέσω του κλειστού εσωτερικού χώρου του δωματίου και του *εξωτερικού κόσμου*, που συμβολίζεται με το εξωτερικό νυχτερινό τοπίο. Αυτά τα δύο μέρη της αντίθεσης μοιάζουν να είναι μια ενότητα, σαν να πρόκειται δηλαδή αυτή η ενότητα να συνιστά μια αποκάλυψη μιας μεμονωμένης στιγμής, μιας μεμονωμένης συνύπαρξης μεταξύ του *εγώ* του ποιητή και του κόσμου που τον περιβάλλει. Αλλά, όμως αυτή η συνύπαρξη δεν μένει στάσιμη, αλλά μεταμορφώνεται από μία πειστική και περιοριστική εσωτερικότητα σε ένα απελευθερωτικό εξωτερικό κόσμο. Η μεταμόρφωση αυτή συντελείται μέσω της κίνησης του σκοταδιού προς το φως. Επομένως, κοντά στην αντίθεση μεταξύ του μέσα και του έξω παρατίθεται ένας δυναμικός άξονας που μεταμορφώνει το δίπολο μέσα έξω σε ένα επιτυχημένο ζεύγος αντιθέσεων τύπου μέρα και νύχτα. Ο Paul de Man είχε αναφερθεί στο μοτίβο της μεταμόρφωσης στην ανάλυση του ποιήματος *The triumph of life* του Shelley, όπου ο Rousseau υφίσταται ένα είδος μεταμόρφωσης, ο οποίος υφίσταται ένα είδος απώλειας της γνώσης του²⁷.

Αυτός ο τύπος αντιθέσεων που κυριαρχούν στο ποίημα είναι οικείος για τον αναγνώστη που είναι εξοικειωμένος με τα ποιητικά θέματα της ρομαντικής και της μετά-ρομαντικής ποίησης. Αξίζει, όμως, να επισημανθεί πως η αντίθεση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου γίνεται ξεκάθαρη μόνο όταν αρχίζει και περιγράφεται το αντικείμενο. Συγκεκριμένα, η αντίθεση που είχε προαναγγελθεί στην αρχή γίνεται

²⁶ De Man, P. (1978). σελ. 23

²⁷ De Man, P. (1979). Shelley Disfigured στο: Bloom et alii (εκδ.), Deconstruction and criticism, London: Bloomsbury Publishing, σελ 37-38

ορατή στον αναγνώστη, τη στιγμή που το βιολί ενσωματώνεται τέλεια στα αντικείμενα, τα οποία αποτελούν το σώμα του ίδιου του βιολιού. Η μοναδικότητα του ενός αποτελείται από μια τέλεια συμπλήρωση, χωρίς δηλαδή τον ήχο του βιολιού ή χορδή δεν θα είχε καμία αξία.

Από την άλλη όμως η χορδή μαζί με το βιολί κάνουν τον τέλειο συνδυασμό μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο. Ο εξωτερικός κόσμος περιγράφεται ως μια εξομοίωση με την αντήχηση του ουρανού, η οποία μεταμορφώνεται σε ένα μουσικό σώμα των πραγμάτων. Η μεταφορά σε αυτό το ποίημα λειτουργεί ως μια μετάβαση από τον εσωτερικό κόσμο στον εξωτερικό μέσω της αναλογικής αναπαράστασης. Αυτή η μεταφορά από τον εσωτερικό στον εξωτερικό κόσμο συνιστά ένα είδος μεταμόρφωσης²⁸.

Σε μία περαιτέρω ανάλυση της ρητορικής του Rilke γίνεται κατανοητό πως μια έννοια δεν κατονομάζεται παρά μόνο περιγράφεται μέσω της σχέσης της με ένα υποκείμενο. Για παράδειγμα, η εσωτερικότητα ενός υποκειμένου, αναφέρεται μέσω της σχέσης της με ένα πράγμα. Για παράδειγμα, ό, τι αναφέρεται ως πάθος αναφέρεται σε σχέση με τους άλλους (η συμφορά των γυναικών, ο θυμός των ιστορικών γενιών). Η εμπειρία του υποκειμένου με άλλα λόγια λέγεται ότι είναι σκοτεινή στο μέγεθος που δεν μπορεί να εκφραστεί, υπάρχει μόνο υπό την προϋπόθεση του σφάλματος και της τυφλότητας, έως ότου το εγώ να αναφερθεί στην καθαρότητα των εννοιών που γίνονται αντιληπτές μέσω των αισθήσεων.

Βέβαια, θα ήταν εσφαλμένο να θεωρηθεί πως το φως ή η καθαρότητα συνιστά μια μεταφορά της αυτογνωσίας, δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια μετάβαση από την κατάσταση της σύγχυσης και της αμάθειας στην ηχητική εκδοχή της ίδιας κατάστασης του υποκειμένου. Με λίγα λόγια, μέσω του μουσικού οργάνου επιβεβαιώνεται η αιώνια κατάσταση του εγώ να παρερμηνεύει τα πράγματα. Η χρήση του χιαστού σχήματος στην προκειμένη περίπτωση του ποιήματος εξυπηρετεί την ρητορική του ποιητή. Αυτό συμβαίνει διότι το βιολί ως στοιχείο της γλώσσας είναι εκείνο που οδηγεί στην παρερμηνεία του νοήματος. Το βιολί ως μεταφορά χρησιμεύει ως γλωσσικό εργαλείο που μεταμορφώνει ένα εσωτερικό αντικείμενο σε εξωτερικό, ένα ηχητικό πράγμα.

Το ξεδίπλωμα του εσωτερικού κόσμου ανταποκρίνεται τέλεια στον εξωτερικό κόσμο που συμβαίνει σε όλες τις μεταφορικές αναπαραστάσεις. Σε μια

²⁸ De Man, P. (1979). σελ. 37

περαιτέρω ανάλυση η μεταφορά του βιολιού αντιπροσωπεύει ένα στοιχείο που ενυπάρχει στην γλώσσα, καθώς αυτό που φαίνεται να είναι εντός των πραγμάτων δεν είναι παρά μια αναλογία μεταξύ των εσωτερικών πραγμάτων και της μεταφορικής πηγής των λέξεων.

Έτσι, το ποίημα εκλαμβάνεται ως περιγραφή ενός αντικειμένου (βιολί), του οποίου αντικειμένου η λειτουργία μοιάζει με εκείνη της μεταφορικής γλώσσας. Σύμφωνα με τον Kant ο ήχος του βιολιού συνιστά μια προσωποποίηση ή υποτύπωση, και είναι εκείνος ο ρητορικός τρόπος που κάνει προσιτό στον άνθρωπο έναν ήχο που είναι αδύνατον ο ίδιος να αντιληφθεί, επειδή δεν υπάρχει πια. Με ανάλογο τρόπο ο ήχος του βιολιού αναπαριστά κάτι το οποίο στερείται η μεταφορική γλώσσα²⁹.

Η χρήση του χιαστού σχήματος κυριαρχεί και στην ποιητική συλλογή *Νέα ποιήματα*, στην οποία ποιητική συλλογή τα ποιήματα είναι συντεθιμένα με αντικείμενα, γενικές έννοιες και υποκείμενα που συμπεριφέρονται ως λέξεις. Οι λέξεις αυτές διαδραματίζουν σημαίνονται ρόλο στο ρητορικό παιχνίδι της αντικατάστασης μεταξύ των δύο πόλων (εσωτερικός/εξωτερικός κόσμος).

Το ποίημα *Είσοδος*, που ανήκει στην ποιητική συλλογή *Νέα ποιήματα*, αποτελεί ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίον λειτουργεί το ρητορικό σχήμα του χιαστού. Στην συγκεκριμένη ποιητική συλλογή τα ποιήματα επικεντρώνονται σε φυσικά ή ανθρώπινα αντικείμενα, που όταν περιγράφονται εκλαμβάνονται ως στυλιζαρισμένες αντιλήψεις που είναι σαν εικόνες ή σαν συμβολισμοί συναισθημάτων ή σαν η μοίρα, η οποία ωστόσο περιγράφεται σαν να είναι ιδιοκτησίες των πραγμάτων. Όμως, οι ιδιότητες των αντικειμένων αντιστρέφονται και παρουσιάζονται στον αναγνώστη σαν να είναι συμπληρωματικές έννοιες των γενικών εννοιών που εξ όψεως φαίνονται να είναι ασυμβίβαστες, όπως ζωή-θάνατος, φαντασία/πραγματικότητα.

Το ποίημα *Quai de Rosaire* χρησιμοποιείται ως άλλο ένα παράδειγμα μελέτης για τον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται το χιαστό σχήμα. Στο συγκεκριμένο ποίημα, η πόλη Βρύγη περιγράφεται μέσα από την αντανάκλαση του νερού, δηλαδή μέσω της φαντασίας. Η αντιστροφή της κατάστασης επιτυγχάνεται με την χρήση του ρητορικού σχήματος της προσωποποίησης, όπου τα σοκάκια γίνονται το υποκείμενο της πράξης της πόλης (*τα σοκάκια έχουν ένα αργό βάδισμα*) και η οποία προσωποποίηση προετοιμάζει την αντιστροφή της κατάστασης, στην οποία

²⁹ De Man, P. (1978). σελ. 24

βρίσκεται η πόλη. Στην τρίτη στροφή το χιαστό σχήμα οδηγεί σε μία καινούρια γενική έννοια με την λέξη *ψηλά*, με την οποία γίνεται η μετάβαση στον πραγματικό κόσμο της πόλης.

Η Βρύγη μετά την απώλεια του κύρους που κατείχε κάποτε μετατρέπεται σε σύμβολο της ανθρώπινης γαλήνης. Χρησιμοποιείται λοιπόν ως ένα ρητορικό σχήμα της γαλήνης. Στο *The triumph of life* του Shelley ο Paul de Man επισημαίνει πως η απουσία της παλαιότερης κατάστασης ονομάζεται ως μεταφορά της λησμονιάς. Σε εκείνο το ποίημα οι έννοιες του ύπνου και του μη ύπνου είναι σύμφυτες με το πραγματικό και με το φανταστικό, με τη γνώση και την άγνοια³⁰.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η μετάβαση από το θόρυβο στην γαλήνη και την ησυχία της πόλης γίνεται εφικτή μέσω της καμπάνας, που λειτουργεί και ως δείκτης του χρόνου. Υποδηλώνει, δηλαδή, την μετάβαση από το παρελθόν στο παρόν και κατά συνέπεια ο χρόνος γίνεται μια ακουστική πραγματικότητα.

Στο παρόν ποίημα με το ρητορικό σχήμα του χιαστού η πραγματικότητα αντιστρέφεται με την αντανάκλαση των πραγμάτων στο νερό. Αυτή, όμως, η αντιστροφή επισύρει και μία σειρά αντιστροφών μεταξύ του υποκειμένου και του οργάνου, της καθόδου και της ανόδου, της απώλειας και της επανάκτησης, της ζωής και του θανάτου και του χρόνου με τον ήχο.

Στο ποίημα *Ο αρχαϊκός κορμός του Απόλλωνα*, το άγαλμα του θεού Απόλλωνα περιγράφεται μέσα από τα μέλη του σώματος τα οποία απαρτίζουν ολόκληρο το άγαλμα. Το άγαλμα του θεού δεν έχει διασωθεί ακέραιο και μέσα από τα αποσπασματικά κομμάτια του αγάλματος (κορμός) γίνεται η ανασύνθεση ολόκληρου του αγάλματος του θεού του Απόλλωνα. Με άλλα λόγια μέσα από την απουσία της κεφαλής ανασυντίθεται το βλέμμα του Απόλλωνα.

Η συλλογή «*Νέα ποιήματα*» εντέλει αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του ποιητικού ταλέντου του Rilke να αναδειξεί γενικές έννοιες (παρουσία, πραγματικότητα κλπ) μέσα από πράγματα ή έννοιες οι οποίες τις αναπαριστούν, εκμεταλλευόμενος την ρητορική δυνατότητα που του παρέχεται από την λέξη, η οποία έχει ως αποτέλεσμα το νόημα του κειμένου να εξάγεται διαμέσου της σχέσης της γλώσσας με ένα υποκείμενο ή αντικείμενο. Επομένως, το ενδιαφέρον του De Man επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται η ποιητική γλώσσα για να

³⁰ De Man, P. (1979). σελ.42

αναφερθεί στον εαυτό της. Το ποίημα *Ορφέας, Ευρυδίκη, Ερμής* δείχνει τον τρόπο με τον οποίον χρησιμοποιείται το χιαστό σχήμα για να μιλήσει εν γένει για την ποίηση.

Στο συγκεκριμένο ποίημα, ο φανταστικός κόσμος εκλαμβάνεται σαν μία αντιστροφή της πραγματικότητας, η οποία πραγματικότητα προσπαθεί να ανακτήσει τι της λείπει σαν να επρόκειτο για μία εξωτερική γενική έννοια. Βέβαια, αυτή η αντιστροφή λαμβάνει χώρα και με την απώλεια της γλώσσας (στην προκειμένη περίπτωση, ο Ορφέας δεν αντιλαμβάνεται τον ήχο της λύρας του). Η ουσιώδης αντιστροφή συντελείται στο τέλος του ποιήματος όπου ο Ερμής αντί να ανεβάσει την Ευρυδίκη μαζί με τον Ορφέα στον πραγματικό κόσμο, κατεβάζει τον Ορφέα στον κάτω κόσμο των σκιών μαζί με την Ευρυδίκη. Ουσιαστικά γίνεται αντιστροφή ανάμεσα στον κόσμο της παρουσίας με τον κόσμο της απουσίας.

Στο επιφάνεια της ποιητικής γλώσσας η αντιστροφή μεταξύ του κόσμου της παρουσίας με τον κόσμο της απουσίας υποδηλώνει την απώλεια ενός κυρίαρχου νοήματος. Η απουσία ενός κεντρικού νοήματος υποβοηθείται από την αμφίσημη έννοια της εσωτερικότητας που χρησιμοποιείται στο ποίημα και γι' αυτό καθίσταται αδύνατο να καθοριστεί η έννοια της αυθυπαρξίας της γνώσης. Η γλώσσα της ποίησης είναι αδύνατον να κατονομάσει οτιδήποτε, είτε αυτό αφορά στην γνώση, είτε αφορά σε όποιο αντικείμενο.

Επομένως, χάρη στην ρητορική που είναι στοιχείο της γλώσσας τα ποιήματα απελευθερώνονται από την δέσμευση του να έχουν ένα και μοναδικό νόημα. Στα ποιήματα, κατά συνέπεια, υπάρχει τώρα η δυνατότητα να γίνεται υποκατάσταση μεταξύ εννοιών-οι οποίες φαινομενικά είναι ασύμβατες. Η ποιητική γλώσσα αποδεικνύεται πως είναι αναξιόπιστη, καθώς δεν μπορεί να κατονομάσει τον ίδιο της τον εαυτό. Η πραγματική της ουσία προσδιορίζεται μόνο μέσα από τη σχέση της με τα υποκείμενα ή τα αντικείμενα ή διαμέσου του αρνητικού ορισμού της.

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό πως η ρητορική αποτελεί το εργαλείο μελέτης του Paul de Man, που τον βοηθά να αποδείξει πως η λογοτεχνία (ποίηση, πρόζα, αφηγηματικό κείμενο) συνιστά μια αναξιόπιστη μορφή γλώσσας, καθώς το λογοτεχνικό κείμενο δεν μπορεί να εξάγει κάποιο συγκεκριμένο νόημα και δεν μπορεί να καθορίσει μια αφηρημένη και γενική έννοια, παρά μονάχα μπορεί να την καθορίσει σε σχέση με κάποια άλλη δραστηριότητα. Η κριτική του Rilke σχετικά με την ποίηση βρίσκεται σε αρμονική συνέχεια με την διάκριση μεταξύ μοντέρνας και παραδοσιακής ποίησης. Η μοντέρνα ποίηση εκλαμβάνει την γλώσσα ως μια αναπαραστάσιμη μορφή λόγου και γι' αυτόν τον λόγο χρησιμοποιεί σύμβολα και

αλληγορίες για να αναπαραστήσει κάποιο αντικείμενο³¹. Παράλληλα, η ρητορική ανάγνωση των ποιημάτων του Rilke αποτελεί το πρώτο βήμα στην κριτική ανάλυση των μεταφυσικών εννοιών για την οποία είχε αναφερθεί στο προγραμματικό του κεφάλαιο.

³¹ De Man, P. (1983). σελ. 171

Κεφάλαιο Τρίτο:

Η χρήση της ρητορικής στον Marcel Proust:

Ανάγνωση

Στο τρίτο κεφάλαιο των αλληγοριών της ανάγνωσης Ο Paul de Man επιλέγει να διαβάσει ρητορικά ένα αφηγηματικό κείμενο. Συγκεκριμένα επιλέγει να διαβάσει ένα κεφάλαιο από το βιβλίο του Proust *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*, στο οποίο περιγράφεται η επίσκεψη του μικρού Marcel στον θείο του. Η ιδιαιτερότητα όμως του παρόντος χωρίου είναι πως ο συγγραφέας των αλληγοριών της ανάγνωσης το διαβάζει ρητορικά βασιζόμενος όμως στους κανόνες της γραμματικής.

Η επιλογή αυτού του αποσπάσματος γίνεται διότι προσφέρει γόνιμο έδαφος σχετικά με την μελέτη του De Man για στην σχέση μεταξύ του διαβάσματος και της κριτικής. Ειδικότερα, βοηθά τον De Man να διερευνήσει αν το λογοτεχνικό κείμενο αναφέρεται σ' εκείνο το πράγμα το οποίο περιγράφει, πραγματεύεται ή αναπαριστά. Γι' αυτόν τον λόγο, η επίσκεψη του μικρού Marcel στον θείο του αποτελεί το πιο αντιπροσωπευτικό απόσπασμα για την ανάλυση του Paul de Man.

Η σκηνή που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι όταν ο Marcel κλείνεται στο δωμάτιο του για να διαβάσει και αργότερα όταν θα κληθεί να πάει στον κήπο, καθώς και τα κεντρικά πρόσωπα-Francoise και η παρακόρη της κουζίνας, που διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στην μετάβαση από το «μέσα» στο «έξω». Ο εσωτερικός κόσμος συμβολίζει το διάβασμα και αναπαρίσταται με τη λέξη δωμάτιο, και είναι προστατευμένος από τους κινδύνους που ελλοχεύει ο εξωτερικός κόσμος. Παράλληλα, ο εσωτερικός κόσμος φαντάζει ιδανικός, επειδή το δωμάτιο του παρέχει δροσιά που τον προστατεύει από την ζέστη του καλοκαιριού και ασφαλώς ηρεμία. Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως ο εσωτερικός κόσμος είναι συνυφασμένος με την φαντασία, ενώ ο εξωτερικός με την πραγματικότητα³².

Το παράδοξο του πράγματος είναι πως ο μικρός Marcel αρχίζει να εκτιμά την γαλήνη και την ασφάλεια που του διασφαλίζει το εσωτερικό περιβάλλον μόνο όταν συνειδητοποιεί τις εξωτερικές συνθήκες από τις οποίες εκείνο τον προστατεύει, δηλαδή τη ζέστη, το φως του ηλίου και την δραστηριότητα, την οποία η ακινησία έχει εξαλείψει. Μέσω του διαβάσματος ξαφνικά μεταπηδά στον εξωτερικό κόσμο μέσω της φαντασίας. Επομένως, το παρόν κείμενο στηρίζεται πάνω στο δίπολο αντιθέσεων

³² Norris, Ch. (1988). Σελ. 49-51

μεταξύ του εσωτερικού κόσμου που κυριεύεται από την φαντασία και τον χαρακτηρίζει η δροσιά, το σκοτάδι, η ηρεμία και η γενική και αφηρημένη έννοια και του εξωτερικού κόσμου, ο οποίος καθορίζεται από τις αισθήσεις και τον χαρακτηρίζει η ζέστη, το φως, η δραστηριότητα και η αποσπασματικότητα.

Η εναλλαγή μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο παρουσιάζει ρητορικό ενδιαφέρον, καθώς εκείνη επιτυγχάνεται χάρη στην εναλλαγή μεταξύ της μεταφοράς και συλλήβδην του παραδειγματικού άξονα και της μετωνυμίας και συνολικά του συνταγματικού άξονα των λέξεων. Η συμπλοκή μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο έχει ως αποτέλεσμα την κατάρριψη της σύμβασης, η οποία διαχωρίζει τις προσωπικές δραστηριότητες του καθενός με τις δραστηριότητες σε δημόσιο επίπεδο, δηλαδή τον εσωτερικό κόσμο της σκέψης με τον εξωτερικό κόσμο³³.

Ο εσωτερικός κόσμος συμβολίζει την μεταφορά ή τον παραδειγματικό άξονα των σχέσεων, ενώ ο εξωτερικός κόσμος συμβολίζει την μετωνυμία ή τον συνταγματικό άξονα των σχέσεων. Ο εσωτερικός με τον εξωτερικό κόσμο συμφιλώνονται χάρη στην μεταφορική χρήση της γλώσσας. Στον εσωτερικό κόσμο του δωματίου το καλοκαίρι γίνεται αντιληπτό είτε μέσω οπτικών ερεθισμάτων (η αντανάκλαση του φωτός) είτε μέσω ακουστικών ερεθισμάτων (το πέταγμα της πεταλούδας). Οι έννοιες αυτές-αχτίδα φωτός και πεταλούδα-υποκαθιστούν εύκολα η μία την άλλη, χάρη στον ρητορικό τρόπο της συνεκδοχής, που στην ουσία είναι μια μεταφορά.

Ο Paul de Man συνειδητοποιεί πως στον παραδειγματικό άξονα των σχέσεων η μια έννοια υποκαθιστά την άλλη με βάση την εγγύτητα της μιας με την άλλη έννοια (φερειπειν η πεταλούδα, το φως του ηλίου με το καλοκαίρι), χωρίς να συνυπολογίζονται οι επιμέρους διαφορές μεταξύ τους. Σε ό,τι αφορά την μετωνυμία και τον συνταγματικό άξονα των σχέσεων, ο Paul de Man τονίζει πως υπάρχει μεν αιτιώδης σχέση μεταξύ των δύο εννοιών-της πεταλούδας, του φωτός του ηλίου και του καλοκαιριού- αλλά είναι εφικτό δε η μία να υπάρξει με την απουσία της άλλης.

Βέβαια, παρόλο που στην ανθρώπινη μνήμη το πέταγμα της πεταλούδας έχει στιγματιστεί με το καλοκαίρι είναι πρακτικά αδύνατον να δημιουργήσει η μετωνυμία τους απαραίτητους συνδετικούς κρίκους μεταξύ αυτών των εννοιών. Οπότε, γίνεται κατανοητό πως η μετωνυμία δεν μπορεί να οδηγήσει στην γενίκευση

³³ Norris, Ch. (1982). σελ. 101

που οδηγεί η χρήση της μεταφοράς. Κατά συνέπεια, από το παρόν απόσπασμα συνάγεται το συμπέρασμα πως η απόπειρα οποιουδήποτε κυριολεκτικού διαβάσματος είναι αποτυχημένη και το μεταφορικό διάβασμα είναι εκείνο που επικρατεί. Όμως, είναι απαραίτητο να τονιστεί πως η μεταφορά κυριαρχεί χάρη στην μετωνυμία, η οποία αποτελεί την βάση για την συνειρμική αντικατάσταση μεταξύ των εννοιών μέσω της αναγκαιότητας.

Ωστόσο, ο Paul de Man επισημαίνει ότι λείπει ένα ακόμη στοιχείο για να έρθει σε επαφή ο εσωτερικός με τον εξωτερικό κόσμο, το στοιχείο της δραστηριότητας. Βεβαία, η επαφή μεταξύ των δυο κόσμων επιτυγχάνεται χάρη στην δύναμη της ανάγνωσης που με βάση μια συνειρμική διαδικασία προσδίδει στην έννοια του διαβάσματος μια περαιτέρω λειτουργία, εκείνη της δραστηριότητας. Ειδικότερα, με βάση το ρήμα «υποστηρίζω-supporter», το διάβασμα αποτελεί την βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται η απαραίτητη δραστηριότητα που φέρνει σε επαφή τον εσωτερικό με τον εξωτερικό κόσμο.

Σε μια περαιτέρω ανάλυση του χωρίου, το ρητορικό παιχνίδι της εναλλαγής μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο ενδεχομένως να συμβολίζει την ενοχή του μικρού Marcel να μείνει προσκολλημένος στην ασφάλεια που του παρέχει το διάβασμα και συνακόλουθα ο εσωτερικός κόσμος και την άρνηση του να ενδώσει στις προκλήσεις του εξωτερικού κόσμου. Η σύνδεση της μεταφοράς με την ενοχή οδηγεί την ανάλυση σε ένα βήμα παραπάνω, όπου υποδηλώνεται είτε η ενοχή του Marcel προς τον ίδιο του τον εαυτό είτε η ενοχή του προς τους οικείους του, με τους οποίους συνδέεται με συγγενικούς δεσμούς αγάπης.

Είναι λοιπόν ένα σημείο το οποίο δημιουργεί αμφισημίες, διότι κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί είτε ότι ο συγγραφέας επινόησε τις μεταφορές επειδή αισθανόταν ενοχές είτε ότι έπρεπε να ισχυριστεί πως αισθάνεται ενοχές έτσι ώστε να βρει τρόπο για να χρησιμοποιήσει τις μεταφορές του. Η Barbara Johnson (1987) υποστηρίζει πως η συμφιλίωση του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο είναι μια προσπάθεια του ίδιου του Marcel Proust να υπερνικήσει την ενοχή που αισθάνεται, επειδή επιλέγει την ασφάλεια που του προσφέρει ο εσωτερικός κόσμος. Γι' αυτόν τον λόγο συμφιλιώνει την ζέστη, το φως και την δραστηριότητα με το σκοτάδι, τη δροσιά και την ακινησία. Η συμφιλίωση επιτυγχάνεται χάρη στην μεταφορά, η οποία θεωρείται ταυτόχρονα αναγκαία³⁴. Άρα, το παρόν χωρίο αποτελεί τον πρώτο στάδιο

³⁴ Johnson, B. (1987). *The World of difference*, London/ U.S.A: The Johns Hopkins University Press, σελ. 22

στην μελέτη του Paul de Man σχετικά με την αδυναμία της μεταφοράς να μιλήσει για την μεταφορική γλώσσα.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα των αλληγοριών ως μια μελέτη περίπτωσης για να εξετάσει μικροσκοπικά με ποιόν τρόπο χρησιμοποιείται η ρητορική σε μακροσκοπικό επίπεδο. Το απόσπασμα από την επίσκεψη του μικρού Marcel στον θείο του υποδεικνύει γενικότερα την δομή του έργου του Proust, η οποία βασίζεται στην αναπαράσταση μιας μεμονωμένης προσωπικής στιγμής και στη σχέση της με τον εξωτερικό κόσμο. Αυτή η δομή του βιβλίου επιτυγχάνεται χάρη στην αφήγηση που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας η οποία οικοδομείται πάνω στην αφήγηση μιας παροντικής κατάστασης και στην αναδρομή ενός γεγονότος από το παρελθόν του αφηγητή, το οποίο γίνεται γνωστό στον αναγνώστη μέσω των αναμνήσεων του αφηγητή.

Ο Gerard Genette (1980) ονομάζει αυτού του είδους την αναδρομική αφήγηση ομοδιηγητική ανάληψη, καθώς ο αφηγητής αφηγείται στο παρόν του για μια εμπειρία του παρελθόντος του³⁵. Έτσι, στο χωρίο μελέτης του Paul de Man ο αφηγητής από κοινού με τον αναγνώστη συνειδητοποιούν τι συμβαίνει στην τωρινή κατάσταση μέσα από την ανάμνηση ενός μεμονωμένου γεγονότος από την ζωή του συγγραφέα.

Η αναδρομική αφήγηση δηλώνει την επίγνωση του αναγνώστη για ένα περιστατικό από το παρελθόν του συγγραφέα. Επομένως, φαίνεται πως η στιγμή και η αφήγηση βρίσκονται σε αρμονική σύζευξη μεταξύ τους, η μια αναπαριστά την άλλη και μεταξύ τους μπορούν να αντικατασταθούν χωρίς να διαστρεβλώνονται. Άρα, η αναδρομική αφήγηση που χρησιμοποιείται από τον Marcel Proust προσομοιάζει με τον παραδειγματικό άξονα των σχέσεων.

Με συνειρμικό λοιπόν τρόπο ο Paul de Man διατυπώνει τον συλλογισμό του πως η αφήγηση στην πραγματικότητα συνιστά μια μεταφορά της στιγμής. Με ανάλογο τρόπο η ανάγνωση εκλαμβάνεται ως η μεταφορά της γραφής. Αυτό συμβαίνει διότι η κεντρική μεταφορά του χωρίου ως η μοναδική προβολή «όλων των δυνάμεων της ζωής μου» μαζί με διάφορα επίπεδα της ανάγνωσης συνιστούν ένα ουράνιο τόξο που φεγγοβολά και που μένει αμετακίνητο. Το ουράνιο τόξο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μεταφορά της ανάγνωσης, η οποία έχει ως στόχο να συμφιλιώσει το μοντέλο της αφήγησης ως μια διαχρονική εκδοχή μιας μεμονωμένης στιγμής. Η

³⁵ Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*, Ithaca/ New York: Cornell University Press, σελ. 50-53

αφήγηση ορίζεται ως μια συνεχής ροή μιας μεμονωμένης στιγμής, η οποία δεν περιορίζεται από χρονικά όρια και βρίσκεται πέρα από τις αισθήσεις του ανθρώπου, αλλά γίνεται προσιτή μόνο μέσα από το οπτικό πεδίο του ανθρώπου, καθώς και από τις αισθήσεις του.

Με αυτόν τον τρόπο η αφήγηση δομείται και προσομοιάζει στην ανάγνωση. Η ανάγνωση δομείται ως ένα σύστημα του μέρους και του όλου, όπου αντικαθίσταται ο κάθετος ή παραδειγματικός άξονας με τον οριζόντιο ή συνταγματικό άξονα των σχέσεων, δηλαδή δομείται πάνω στο δίπολο της αντίθεσης μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο. Η χρήση της ανάγνωσης είναι ένα ιδιαίτερα απαιτητικό λογοτεχνικό θέμα, με την οποία αφενός επιδιώκεται η προσοχή του ίδιου του κειμένου στην μορφή του ως κείμενο και αφετέρου ο συγγραφέας καλεί τον αναγνώστη να επιβλέψει κάθε επιμέρους διαδικασία με την οποία ξεδιπλώνεται η ανάγνωση και επακόλουθα να γευθεί την εμπειρία του κειμένου³⁶.

Το ουράνιο τόξο ή αλλιώς η ανάγνωση, που κυριαρχεί σε όλο το απόσπασμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την θεματική της μεταφοράς ως μια γενική έννοια. Συγκεκριμένα, αναπαριστά το σχήμα λόγου της συμπληρωματικότητας, η οποία βασίζεται στα επιμέρους κομμάτια που απορροφούνται στο όλον, όπως ακριβώς και τα χρώματα της ίριδας τα οποία απορροφούνται από το λευκό φως. Διαφορετικά, η ανάγνωση μπορεί να οριστεί ως μια αδιάκοπη διαδικασία της αναζήτησης ενός νοήματος που κατονομάζεται, το οποίο νόημα με τη σειρά του οδηγεί σε ένα άλλο νόημα κατονομασμένο κοκ. Στο τέλος όλα τα νοήματα συγκεντρώνονται και ομαδοποιούνται, είναι λοιπόν μια διαδικασία, η οποία βασίζεται στην μετωνυμία³⁷.

Επιλέγει την μεταφορά του ουράνιου τόξου για να αναφερθεί στο πραγματικό τοπίο της Combray που τον περιβάλλει. Βέβαια, η σύνδεση μεταξύ του φανταστικού με το πραγματικό τοπίο δομούνται πάνω στην σχέση μεταξύ της αναγκαιότητας, διότι το πραγματικό τοπίο της Combray είναι αυτό που δίνει στον αφηγητή το έναυσμα να το πλάσει με την φαντασία του. Πράγματι, το τοπίο το οποίο πλάθει με την φαντασία του είναι πιο ελκυστικό από το πραγματικό τοπίο, στο οποίο κατοικεί. Έτσι, είναι το δεύτερο σημείο της μελέτης του Paul de Man, όπου η συμβολική μεταφορά υπερέρχει της μετωνυμίας, βασιζόμενη όμως στις γραμματικές

³⁶ McQuillan, M. ό.π. σελ. 35

³⁷ Μπαρτ, P. (2007). S/Z. Αθήνα: εκδόσεις Νήσος, σελ. 22, ο Ρόλαν Μπαρτ λόγω του γεγονότος πως η ανάγνωση από μόνη της οδηγεί στον εντοπισμό πολλών νοημάτων και όχι του ενός και μοναδικού νοήματος κάνει λόγο για το πληθυντικό κείμενο

δομές της γλώσσας. Ο Christopher Norris (1982) υποστηρίζει πως η υπεροχή της μεταφοράς έναντι της μετωνυμίας με βάση τους γραμματικούς κανόνες συμβαίνει γιατί οι εικόνες του Marcel Proust σχετικά με την ερημική απόλαυση δίνουν την ευκαιρία να εισχωρήσουν εικόνες από τον εξωτερικό κόσμο στον εσωτερικό κόσμο. Συνεπώς, η φαντασία με την πρόσληψη μπλέκονται στενά με την πραγματική λογική, τις οποίες προσπαθεί να τις διαχωρίσει³⁸. Η Barbara Johnson (1987) επισημαίνει πως η υπεροχή της μεταφοράς συντελείται λόγω ενός μετωνυμικού ατυχήματος, με αυτόν τον τρόπο συντελείται η ρητορική υπεροχή υπό την έννοια της αναγκαιότητας³⁹.

Όμως, η σχέση του αφηγητή με το τοπίο, στο οποίο κατοικεί οδηγεί με τη σειρά του στο δίπολο των αντιθέσεων μεταξύ της αγάπης και του ταξιδιού, οι οποίες λειτουργούν ως αλληγορικά ζεύγη της αλήθειας και του ψεύδους. Αλλά, αυτές οι δυο έννοιες δεν λογίζονται ως στοιχεία της φαντασίας του αφηγητή, παρά αποτελούν το κίνητρο που εξωθεί το διάβασμα πέρα από τα όρια του, σε ένα εξωτερικό σημείο, να προσεγγίσει δηλαδή την γνώση, η οποία πρέπει να απελευθερωθεί από τα εσωτερικά δεσμά και να βγει στην επιφάνεια.

Εντούτοις, στην αρχή του κεφαλαίου του ο αφηγητής είχε αναφέρει ότι είναι αδύνατον να προσεγγιστεί κάθε είδους γνώση, η οποία βρίσκεται εκτός από εκείνον. Ουσιαστικά, ο Proust κάνει μια αντιστροφή μεταξύ του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο για να ελέγξει εάν από μόνη της η αφήγηση ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Όμως, αυτό το κάνει με ανορθόδοξο τρόπο καθώς υποβάλλει την ίδια την αφήγηση μέσω της προβολής όλων των εξωγενών δυνάμεων.

Γρήγορα όμως εξάγεται το συμπέρασμα πως αυτή η δοκιμασία αποτυγχάνει, διότι τα πράγματα που γνωρίζει κανείς είναι εντελώς διαφορετικά στην πραγματικότητα συγκριτικά με το πώς παρουσιάζονται στην φαντασία του ανθρώπου. Επομένως, εφόσον το διάβασμα αποτυγχάνει να διαγνώσει την ύπαρξη της αλήθειας, αποτυγχάνει συνεπώς να αποκτήσει και γνώση σχετικά γενικευμένη δύναμη της μεταφορικής γλώσσας, έτσι το διάβασμα δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια εν μέρει αποτύπωση των ιδεών.

Αρα, με βάση το χωρίο η ανάγνωση καθιστά αδύνατη την κυριολεκτική και την μεταφορική διάσταση της μεταφοράς. Με άλλα λόγια η μεταφορά αποτυγχάνει να αναφερθεί στον εαυτό της. Αυτή η αποτυχία της μεταφοράς να

³⁸ Norris, Ch. (1982). σελ. 101

³⁹ Johnson, B. (1987). *The World of difference*, London/ U.S.A: The Johns Hopkins University Press, σελ. 22

μιλήσει για την μεταφορά οφείλεται χάρη στην μετωνυμία. Με άλλα λόγια, οι επιφάνειες της μεταφοράς του Proust πάντοτε διαλύουν τους ισχυρισμούς για την ύπαρξη ενός ενοποιημένου κόσμου εσωτερικής και εξωτερικής αντίληψης, λόγω κυρίως των μετωνυμικών στοιχείων του κειμένου⁴⁰.

Η υποβολή της ανάγνωσης από τον Marcel Proust στον έλεγχο μεταξύ αλήθειας και ψεύδους έχει ως αποτέλεσμα να οδηγήσει στην αποδόμηση των αντιθέσεων που έχουν οικοδομηθεί στο κείμενο -εσωτερικός και εξωτερικός κόσμος, σημαίνον και σημαινόμενο, μέρος και όλον, μεταφορά και μετωνυμία. Το κείμενο γρήγορα οδηγείται έτσι στην *απορία*. Αυτό συμβαίνει διότι είναι δύσκολο να αποφασίσει κανείς ποια ανάγνωση επικρατεί-η κυριολεκτική ή η μεταφορική. Η ανάγνωση οδηγείται στην *απορία* εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος πως προσπαθεί να συνδέσει με όχι λογικό τρόπο τις μεταφορές του εσωτερικού με τον εξωτερικό κόσμο⁴¹. Πρόκειται για την γραμματικοποίηση της ρητορικής όπως την είχε αποκαλέσει στο προγραμματικό κεφάλαιο των αλληγοριών του(AR σελ.16).

Συνεπώς, αφού δεν είναι ξεκάθαρο ποια ανάγνωση- κυριολεκτική ή μεταφορική- είναι σωστή η ρητορική είναι αυτή που κυριαρχεί στο κείμενο. Ο Martin McQuillan (2001) τονίζει πως πρόθεση του Paul de Man είναι να οδηγηθεί το κείμενο στην αποδόμηση του αφού πρώτα ο ίδιος το υποβάλλει σε έλεγχο σχετικά με την αλήθεια και το ψεύδος. Ο Paul de Man συνειδητοποιεί πως καθώς το κείμενο δημιουργεί πολλαπλά και ασύνδετα μεταξύ τους νοήματα δεν μπορεί να αποφασίσει κανείς αν μιλάει για την αλήθεια ή για το ψεύδος με βάση εξωγενή κριτήρια⁴².

Έπειτα από την ρητορική ανάγνωση του αποσπάσματος του Marcel Proust *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*, εξάγονται τα εξής συμπεράσματα. Καταρχάς, πάντοτε η αφήγηση λειτουργεί ως μια αλληγορία της ανάγνωσης, η οποία ως ρητορικός τρόπος αναφέρεται σε κάτι διαφορετικό από αυτό τον ίδιο της τον εαυτό. Αυτό συμβαίνει διότι δεν υπάρχει γνώση για την αφήγηση πέρα από την ανάγνωση. Η ανάγνωση με τη σειρά της οδηγεί στην παρερμηνεία του νοήματος, καθώς δεν εξάγεται μια και μοναδική ερμηνεία, αλλά μια πληθώρα νοημάτων. Την ανάγνωση την χαρακτηρίζει, άλλωστε, η πολλαπλότητα των νοημάτων⁴³.

Από τον παραπάνω συλλογισμό συνάγεται ότι τα αφηγηματικά κείμενα είναι αναξιόπιστες μορφές λόγου, διότι πάντοτε αναφέρονται σε κάτι άλλο από αυτό

⁴⁰ Norris, Ch. (1982). σελ. 101

⁴¹ Norris, Ch. (1982). σελ. 101

⁴² McQuillan, M. ό.π. σελ. 35

⁴³ Μπαρτ, Ρ. ό.π. σελ. 23

στο οποίο θέλουν να αναφερθούν, είτε πρόκειται για έρωτα, είτε πρόκειται για φύση είτε πρόκειται για γνώση, για πολιτική, για τέχνη κλπ.

Η αλληγορία ως ρητορικός τρόπος υπάρχει στην γλώσσα γενικότερα καθώς υπάρχει χάσμα μεταξύ του σημαίνοντος και του σημαινομένου. Έτσι, γίνεται κατανοητό πως εφόσον η γλώσσα είναι μεταφορική τότε οδηγείται στην παρερμηνεία και αυτή η παρερμηνεία οδηγεί σε μια πληθώρα νοημάτων⁴⁴.

Με την ανάγνωση ενός αποσπάσματος από το βιβλίο του Marcel Proust αναζητώντας τον χαμένο χρόνο, ο Paul de Man αποδεικνύει πως η ρητορική είναι έμφυτη στην λογοτεχνική γλώσσα. και επομένως συνιστά στοιχείο της δικής της αποδόμησης. Επιπλέον, με την ρητορική ανάγνωση του παρόντος κειμένου βρίσκεται στο δεύτερο στάδιο της κριτικής του σχετικά με τις μεταφυσικές έννοιες της αλήθειας, της γνώσης κλπ.

Στη συνέχεια του πρώτου μέρους των αλληγοριών ο Paul de Man ασχολείται με την ρητορική ανάγνωση των έργων της φιλοσοφίας και ειδικότερα χρησιμοποιεί ως αντικείμενο της μελέτης του τα έργα του Φρίντριχ Νίτσε.

⁴⁴ McQuillan, M. ό.π. σελ. 34-35

Κεφάλαιο Τέταρτο:

Friedrich Nietzsche:

Η χρήση της ρητορικής στον φιλοσοφικό λόγο

Ο Paul de Man, έπειτα από την ανάγνωση του αφηγηματικού έργου του Marcel Proust προχωρεί στην ρητορική ανάγνωση των κειμένων της φιλοσοφίας. Τα υπόλοιπα κεφάλαια του πρώτου μέρους των αλληγοριών της ανάγνωσης καλύπτονται από την πραγμάτευση των φιλοσοφικών έργων του Friedrich Nietzsche από τον Paul de Man. Η επιλογή του De Man να διαβάσει με ρητορικό τρόπο κείμενα της φιλοσοφίας ασφαλώς δεν είναι τυχαία.

Η ρητορική ανάγνωση των κειμένων της φιλοσοφίας οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι από την αρχαία Ελλάδα μέχρι την ιστορία του δυτικού πολιτισμού, γινόταν διαχωρισμός μεταξύ της φιλοσοφίας, για την οποία θεωρούσαν οι μελετητές πως αναφέρεται στην αλήθεια των πραγμάτων και της λογοτεχνίας, την οποία αποκαλούσαν ως ένα προϊόν μυθοπλασίας και επομένως δεν συνδέεται σε καμιά περίπτωση με την αλήθεια⁴⁵.

Στους υπέρμαχους του διαχωρισμού μεταξύ των δύο αυτών επιστημών συμπεριλαμβάνονται ο Πλάτωνας, ο Locke και ο Descartes⁴⁶. Το επιχείρημα του De Man είναι πως η φιλοσοφία και η ρητορική χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα. Μάλιστα υποστηρίζει πως η φιλοσοφία έχει ενσωματώσει σε τέτοιο βαθμό τα διδάγματα της ρητορικής, ώστε να ξεχνά τις ρητορικές καταβολές της. Στο δοκίμιο του *Η Επιστημολογία της μεταφοράς* ο De Man τονίζει πως λόγω της εκτεταμένης χρήσης της ρητορικής στα έργα της, η φιλοσοφία θα πρέπει να ελέγξει ως ένα βαθμό την μεταφορικότητα της αν θέλει βέβαια να αποφύγει τον αντίκτυπο της επιστημονικής ζημιάς που εκείνη προκαλεί⁴⁷.

4.1: Η γένεση της τραγωδίας

Ο Paul de Man αρχικά διαλέγει καταρχήν να διαβάσει ρητορικά το έργο *Η γένεση της τραγωδίας*. Οι λόγοι που τον οδηγούν σε αυτή του την επιλογή είναι πως ο

⁴⁵ McQuillan M. ό.π. σελ. 33

⁴⁶ Norris, Ch.(1988), σελ. 65-75

⁴⁷ De Man, P. (1978). σελ. 11

Nietzsche πραγματεύεται το θέμα της γένεσης ή αλλιώς της γενεαλογίας, η οποία αποτελεί θέμα πραγμάτευσης των ρομαντικών του 19^{ου} αιώνα.

Οι ρομαντικοί εκείνης της περιόδου αναζητούσαν την γενετική αρχή της λογοτεχνικής ιστορίας. Επιπλέον, πίστευαν πως υπάρχει σύνδεση μεταξύ των λογοτεχνικών κειμένων και της λογοτεχνικής ιστορίας, καθώς οι δύο αυτές έννοιες αντανακλούν η μία την άλλη.

Παράλληλα, ο ρομαντισμός χαρακτηρίζεται ως μια μετάβαση από την μιμητική αντίληψη για την τέχνη και την λογοτεχνική στην γενετική. Έτσι, θεωρούσαν πως υπάρχει μία αρμονική συνέχεια από τον Πλάτωνα έως και το μοντέλο του Hegel για το σύμπαν. Θεωρούσαν δηλαδή πως όλες οι φιλοσοφικές ιδέες, συμπεριλαμβανομένων του θεού και της φύσης δεν συνιστούν μίμηση μεταξύ των φιλοσόφων, αλλά μια αλυσίδα που πρέπει να εκπληρώσει τον σκοπό της, να φτάσει δηλαδή σε ένα τέλος. Αυτή η τελεολογική αντίληψη των ρομαντικών δικαιολογεί την άποψη τους πως οι ρομαντικοί αναζητούν την γενεσιουργό ιδέα των φιλοσοφικών ιδεών στηριζόμενοι στην φαντασία.

Για αυτόν τον λόγο ο Paul de Man ισχυρίζεται πως είναι αδύνατον να αναλυθεί με την ρητορική ανάγνωση η γενεαλογία, την οποία χρησιμοποιούν οι ρομαντικοί για να καταλήξουν στην τελεολογία. Αυτό συμβαίνει διότι στην τελεολογική παράδοση απουσιάζει μια καθαρή διχοτόμηση μεταξύ του υποκειμένου με το αντικείμενο, η οποία αποκαλύπτει την αποφυγή της άρνησης, η οποία είναι συστατικό στοιχείο της προβολής του υποκειμένου σύμφωνα με τον Hegel. Επομένως, η ανάλυση αναπόφευκτα θα οδηγούταν πέρα από το ξεδίπλωμα του συστήματος, το οποίο απαρτίζεται από μία φυσική γενετήσια αρχή στο κέντρο του και διάφορες έννοιες γύρω από αυτό, στην απώλεια του εαυτού του.

Συνεπώς, η σύνδεση μεταξύ χρόνου και ιστορίας συντελείται σε στενό γενεαλογικό πλαίσιο, έτσι ώστε η εγκατάλειψη της οργανικής αναλογίας δεν συνιστά ταυτόχρονα εγκατάλειψη της γενετικής του αναλογίας. Εφόσον, λοιπόν όλες οι επιμέρους έννοιες συνδέονται γενετικά με την πρωταρχική γένεση όλων των πραγμάτων, η ρητορική ανάγνωση εκ πρώτης όψεως φαίνεται πως δεν επηρεάζει καθόλου την πρωταρχική πηγή της γένεσης των πραγμάτων.

Συγχρόνως και η γενετική λειτουργία της ιστοριογραφίας του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα παραμένει ανεπηρέαστη από την ρητορική ανάγνωση της. Ο ρομαντισμός ως μέρος της ιστορίας εκλαμβάνεται ως μια περίοδος λαμπρότητας και ο ακόλουθος αιώνας χαρακτηρίζεται ως αιώνας παρακμής. Ενώ, ένα αντίστροφο

μοντέλο εκλαμβάνει τον ρομαντισμό ως την απάτη του 19^{ου} αιώνα, από την οποία συνέρχεται σταδιακά έως ότου παραδοθεί σε μια μοντέρνα εποχή. Ακόμη κι ο Nietzsche ο οποίος είναι πολέμιος του ρομαντισμού υιοθετεί την γενεαλογία του ρομαντισμού όταν συγγράφει την μνημειώδη ιστορία του.

Ο Paul de Man αναρωτιέται εάν το στοιχείο της γενεαλογίας είναι όντως χαρακτηριστικό των ρομαντικών, αναρωτιέται ειδικότερα εάν οι έννοιες που χρησιμοποιούν οι ρομαντικοί (υποκείμενο, αντικείμενο, σκοπός, άρνηση, γενίκευση οι οποίες υποστηρίζονται από τις μεταφυσικές κατηγορίες της παρουσίας και του ιδεαλισμού) έχουν αμφισβητηθεί τόσο από τους ερμηνευτές του 18^{ου} αιώνα όσο και από τους ερμηνευτές της δικής του εποχής, δηλαδή του 20^{ου} αιώνα. Στην πραγματικότητα ο Paul de Man ενδιαφέρεται να αποδείξει το απίθανο της εξεύρεσης της γενετικής αρχής στην λογοτεχνική ιστορία και αυτό το πράττει διαβάζοντας ρητορικά χαρακτηριστικά έργα εκείνης της περιόδου.

Το πιο αντιπροσωπευτικό έργο της κριτικής του ρομαντισμού αποτελεί για τον Paul de Man το έργο του Nietzsche *Η Γένεση της τραγωδίας*. Η επιλογή του παρόντος έργου αιτιολογείται από τον ίδιο τον De Man πως αρχής γενομένης από τον Rousseau, ο γερμανός φιλόσοφος μαζί με τον Marx και τον Freud απορρίπτουν την έννοια της γενεαλογίας στην ιστορία. Η δομή που ακολουθεί ο γερμανός φιλόσοφος στην γένεση της τραγωδίας, λειτουργεί ως μια γενετική αποδόμηση.

Το έργο θεμελιώνεται πάνω στο ψεύτικο δίπολο μεταξύ του Απόλλωνα και του Διονύσου. Ο Διόνυσος συμβολίζει *την αλήθεια, την παρουσία, το είναι* και γενικότερα συνδέεται με την τραγωδία. Είναι το μοναδικό τραγικό πρόσωπο το οποίο ενδιαφέρει άμεσα τον γερμανό φιλόσοφο. Η τραγωδία ορίζεται ως μια διαδικασία της γένεσης και της αναγέννησης του Διονύσου με την απουσία του οποίου κανένα έργο δεν μπορεί να υπάρξει.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο η προσφορά της τραγωδίας εκτιμάται ανάλογα με το πόσο κοντά βρίσκεται με τον Διόνυσο. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την προσέγγιση, στην κλασική εποχή ο Σοφοκλής εγκωμιάζεται από τον γερμανό φιλόσοφο λόγω της στενής σχέσης του με τον Διόνυσο, ενώ ο Πλάτωνας και ο Ευριπίδης φαίνεται να απέχουν πάρα πολύ από την εποχή του Διονύσου. Ανάλογα, στην μοντέρνα περίοδο το μοντέλο της εγγύτητας ή όχι προς τον Διόνυσο εφαρμόζεται και στην κριτική του προς την Φλωρεντιανή όπερα, στην μιμητική μουσική, στην μοντέρνα δραματολογία και εν τέλει στην όπερα του Βάγκνερ.

Η μετάβαση στην αφήγηση από την κλασική στην μοντέρνα περίοδο βασίζεται εν μέρει σε φορμαλιστικές συμμετρίες, οι οποίες ωστόσο στερούνται θεματικού βάθους. Παράδειγμα τέτοιας φορμαλιστικής συμμετρίας αποτελεί η περίπτωση της αναγέννησης του Διονύσου στο πρόσωπο του Βάγκνερ, ο οποίος περιγράφεται ως η ανάγκη της μοντέρνας γερμανικής δραματικής ποίησης να αναγεννηθεί έπειτα από την καταστροφή της ελληνικής δραματικής ποίησης.

Η αδύναμη όμως αφηγηματική αλληλουχία μικρή σημασία έχει όταν γίνει αντιληπτό το γεγονός πως η διαχρονική δομή που παρουσιάζει το έργο συνιστά στην πραγματικότητα μια ψευδαίσθηση. Αυτό συμβαίνει διότι το γενεαλογικό στοιχείο του έργου παρουσιάζεται σαν να συνίσταται ως οι αναγεννήσεις του Διονυσιακού και του Απολλώνιου στοιχείου. Πράγματι για όποια μορφή τέχνης κι αν γίνεται λόγος, οι μορφές του Διόνυσου, του Απόλλωνα και του Σωκράτη παρουσιάζονται ταυτόχρονα σαν να είναι η μία συμπλήρωμα της άλλης.

Το διονυσιακό στοιχείο εμφανίζεται στο προσκήνιο όταν πρόκειται για επανάσταση ή για αλλαγή ενός τυραννικού καθεστώτος ή ως αποτυχία της εφαρμογής της γνώσης του Σωκράτη. Επιπλέον, το διονυσιακό στοιχείο πρέπει να διπλασιάζεται εφόσον εμφανίζεται το Απολλώνιο στοιχείο. Από την άλλη πλευρά το όραμα του Απόλλωνα πάντοτε θεωρείται ως το όραμα του πατέρα όλων των πραγμάτων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η ταυτοχρονία μεταξύ των δύο θεών δεν διαταράσσει σε καμία περίπτωση την γενετική φύση του έργου. Ωστόσο, το δίπολο μεταξύ του Διονύσου με τον Απόλλωνα αποδεικνύεται πως είναι αντανάκλαση του ενός θεού προς τον άλλο και επομένως ανακύπτουν ζητήματα σχετικά με τη δομή του κειμένου. Η δομή του κειμένου παρουσιάζει αμφισημίες, το ίδιο συμβαίνει και με τις μεταφορές. Το γενετικό στοιχείο του κειμένου οδηγεί σε νοήματα τα οποία απέχουν παρασάγγας από τις συμμετρίες της αφηγηματικής πλοκής και συνδέονται αιτιολογικά με διάφορα φιλοσοφικά οράματα.

Για παράδειγμα, η μετάβαση στη μοντέρνα εποχή, η οποία συμβολίζεται από τον Βάγκνερ αντιστοιχεί στην μετάβαση από την «επιστήμη» στην «τέχνη», δηλαδή από μια περιοριστική μορφή γνώσης σε μια πιο απελευθερωτική γερμανική μουσική. Με αυτόν τον τρόπο ο Σωκράτης συμβολίζει την παρακμή μιας γενιάς την οποία η μοντέρνα εποχή πρέπει να υπερβεί. Επομένως, το ίδιο το κείμενο υφίσταται ένα είδος μεταμόρφωσης από το επιστημονικό μοντέλο σε εκείνο της αισθητικής, για την οποία διατείνεται πως απευθύνεται στις λογικές λειτουργίες του ανθρώπου. Ο

Charles Altieri (2006) τονίζει την διάκριση που γινόταν στη Νέα Κριτική μεταξύ της επιστήμης και της τέχνης.

Η επιστήμη επιζητεί να βρει αληθινά πράγματα βασιζόμενη σε εμπειριστατωμένες μελέτες, αδιαφορώντας για την ψυχική ισορροπία του ανθρώπου. Η τέχνη από την άλλη πλευρά εστιάζει περισσότερο στην ψυχική ισορροπία του ανθρώπου, τοποθετώντας στο προσκήνιο περισσότερα πράγματα για την προσωπικότητα και τα συναισθήματα του ατόμου. Με ανάλογο τρόπο, η ανάγνωση εκλαμβάνεται ως μια τέτοια μορφή απελευθέρωσης από τους περιορισμούς της επιστήμης⁴⁸.

Ο Nietzsche δείχνει την προτίμησή του προς την «τέχνη» με ανορθόδοξο τρόπο, καθώς χρησιμοποιεί τις μεθόδους της επιστήμης για να δείξει πόσο αναξιόπιστες είναι. Την παραπάνω μέθοδο την εφαρμόζει όταν αναφέρεται στην περίπτωση του Σωκράτη, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα εργαλεία της επιστήμης, περιπίπτει σε αντιφάσεις και συνακόλουθα συνειδητοποιεί τους περιορισμούς και την σχετικότητα της γλώσσας. Με ανάλογο τρόπο επιλέγει ο Paul de Man να ασκήσει κριτική στον Locke, όπου ο τελευταίος διατεινόμενος πως ο φιλοσοφικός λόγος είναι αληθής πέφτει ο ίδιος σε αντιφάσεις⁴⁹.

Γενικότερα, η προβληματική της σχέσης μεταξύ τέχνης και επιστήμης λειτουργεί τόσο με την προβληματική της γενετικής όσο και με την προβληματική της φιλοσοφίας. Αυτό συμβαίνει διότι η αμφισβήτηση της επιστημονικής γνώσης στη δική της θέση σχετικά με την αλήθεια αναπαρίσταται με γενετική διαδικασία, η οποία ξεκινά από την Αλεξάνδρεια για να φτάσει στον πραγματικά σύγχρονο άνθρωπο. Η σύνδεση μεταξύ γενεαλογίας και φιλοσοφίας οφείλεται αναμφισβήτητα στην αφηγηματική ροή του κειμένου, η οποία ως αλληγορία της ανάγνωσης οδηγεί σε μια αλληλουχία ανακυκλούμενων σχέσεων.

Έτσι, εφόσον η αφήγηση του κειμένου αναφέρεται σε άλλα πράγματα από αυτά για τα οποία μιλάει, ο Paul de Man καλείται να εξετάσει αν το γενετικό πρότυπο *Της γένεσης της τραγωδίας* βασίζεται στην μετωνυμία ή στην μεταφορά.

Σε ό, τι αφορά τον συνταγματικό άξονα των σχέσεων, το κείμενο θεμελιώνεται θεματικά πάνω στους άξονες, του Διονύσου και του Απόλλωνα που

⁴⁸ Altieri, Ch. (2006). *The New Criticism* στο: Julian Wolfreys (εκδ.), New York/ London, σελ. 438

⁴⁹ De Man, P. (1978). σελ. 13-14: ο Locke στη θεωρία του σχετικά με την γλώσσα, αναγνωρίζει μεν την καταλυτική δύναμη της ρητορικής και εν γένει της μεταφοράς, αλλά δεν συνειδητοποιεί κατά τον Paul de Man πως η θεωρία του καταλήγει να είναι μια θεωρία των ρητορικών τρόπων

αποτελούν το πλαίσιο της μυθολογικής αφήγησης για να μιλήσει ο Nietzsche για την γλώσσα της τραγωδίας.

Όμως, εφόσον το θέμα πραγμάτευσης είναι η αρχαία τραγωδία, η οποία συνοδεύεται από ένα θεωρητικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο είναι αδύνατον η μελέτη να περιοριστεί αποκλειστικά και μόνο στα γλωσσικά στοιχεία. Αυτό συμβαίνει επειδή η αρχαία τραγωδία βασιζόταν στα μεταγλωσσικά στοιχεία, όπως στις κινήσεις του χορού, στις μιμήσεις των υποκριτών κλπ. Οπότε, η προτεραιότητα δίνεται στο μεταγλωσσικό στοιχείο-στην προκειμένη περίπτωση στον λυρισμό έναντι της γλώσσας- προκειμένου να γίνει κατανοητή η γλώσσα ως έννοια. Ο Nietzsche στην ουσία επιχειρεί να ασκήσει κριτική στον λογοκεντρισμό, στην προσπάθεια δηλαδή των θεωρητικών της λογοτεχνίας να βρουν ένα σταθερό νόημα στο κείμενο⁵⁰.

Με βάση αυτή την αποδόμηση ο Friedrich Nietzsche προσπαθεί να διερευνήσει ποια είναι η σχέση μεταξύ της γλώσσας και της μουσικής, μεταξύ του κυριολεκτικού και του μεταφορικού λόγου και μεταξύ της αφήγησης ως αναπαράστασης και της αφήγησης ως καταγραφή της στιγμής. Αυτός είναι ο άξονας των σχέσεων στον οποίον στηρίζεται η γενετική δομή *Της γένεσης της τραγωδίας*. Για να διερευνηθούν αυτές οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, ο Paul de Man καταφεύγει στη ρητορική ανάγνωση του βιβλίου.

Καταρχάς, το δίπολο μεταξύ γλώσσας και λυρισμού επεκτείνεται στη σχέση μεταξύ *φαίνεσθαι* και *είναι*. Η διάκριση μεταξύ του *φαίνεσθαι* και του *είναι* εξωθεί την μελέτη σε ένα βήμα παραπάνω σε εκείνο της διάκρισης μεταξύ της μεταφορικής ερμηνείας της μεταφοράς ή της κυριολεκτικής ερμηνείας την οποία έχει η μεταφορά. Η μεταφορά σύμφωνα με τον Paul de Man χρησιμοποιείται για να μιλήσει για ένα πράγμα όπου το *είναι* και το νόημα ταυτίζονται. Με τη σειρά του το νόημα προϋποθέτει ότι η μεταφορά καθορίζεται ως η αναπαράσταση ή το σημείο του νοήματος. Με άλλα λόγια, η μεταφορά δεν σημαίνει αυτό για το οποίο μιλάει, αλλά μιλάει για το τι σημαίνει αυτό που λέει. Με βάση ,λοιπόν, αυτήν θεώρηση της μεταφοράς, η γλώσσα *της γένεσης της τραγωδίας* εκλαμβάνεται ως ένα σύστημα συμβολικού νοήματος, το οποίο αναπαριστά κάτι άλλο από αυτό στο οποίο αναφέρεται.

Στην προκειμένη περίπτωση, σε ό, τι αφορά το δίπολο μεταξύ του Απόλλωνα και του Διονύσου, ο Απόλλωνας συμβολίζει τον κόσμο του *φαίνεσθαι*,

⁵⁰ McQuillan, M. ό.π. σελ. 34, ο λογοκεντρισμός στην λειτουργία του φιλοσοφικού κειμένου ονομάζεται μεταφυσική.

δηλαδή του ψεύδους, της εμπειρικής πραγματικότητας, η οποία αναπαριστά την πραγματικότητα στην οποία ζούμε. Η εμπειρική πραγματικότητα (Απόλλων) αναπαριστά πάντοτε κάτι άλλο από αυτό στο οποίο αναφέρεται, αναπαριστά δηλαδή το *είναι* (Διόνυσος). Το *είναι* (Διόνυσος) αναφέρεται στην αλήθεια των πραγμάτων, η οποία όμως γίνεται αντιληπτή μέσω της ψευδούς φύσης της.

Ομοίως, δίνεται προτεραιότητα στην μουσική, ειδικότερα στη μη αναπαραστάσιμη γλώσσα της μουσικής του Διονύσου έναντι της αναπαραστάσιμης γλώσσας του Απόλλωνα. Γι' αυτόν τον λόγο ο Διόνυσος γίνεται ο πατέρας όλων των τεχνών, συμπεριλαμβανομένων και των πλαστικών τεχνών.

Ο συμβολισμός του Διονύσου ως η αλήθεια των Απολλώνιων αναπαραστάσεων έχει ως αποτέλεσμα την ανάλυση της αφηγηματικής τεχνικής, την οποία χρησιμοποιεί ο Nietzsche. Αναμφίβολα, η αφήγηση που χρησιμοποιείται είναι η αφήγηση της αναπαράστασης, η οποία μεταβαίνει από τον σύνολο της ως έργο στα επιμέρους στοιχεία της. Η αναπαράσταση εντούτοις λειτουργεί μέσα από την έμφαση στο αρνητικό στοιχείο. Υπό αυτό το πρίσμα, *Η γένεση της τραγωδίας* αναφέρεται σε μία μη αναπαραστάσιμη μορφή τέχνης η οποία βρίσκεται εν τη γενέσει της και αυτή ενδέχεται να είναι η κύρια λειτουργία του κειμένου στην ιστορία της κριτικής.

Σημαντικό σημείο για την κριτική του Paul de Man στην αφήγηση του γερμανού φιλοσόφου είναι ο πρόλογος του βιβλίου, στον οποίο ο Nietzsche επικαλείται τον Βάγκνερ-ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του-που έχει εκλάβει σχεδόν θεϊκές διαστάσεις ως μάρτυρα για την αλήθεια των όσων θα αναφέρει σαν να ήταν παρών. Επιπροσθέτως, ο ίδιος ο Βάγκνερ εμφανίζεται στην έξοδο του έργου ως από μηχανής θεός για να αναστρέψει την παρακμάζουσα κατάσταση, στην οποία έχει περιπέσει η τέχνη.

Η επιλογή του αυτοδιηγητικού αφηγητή από την πλευρά του γερμανού φιλοσόφου δημιουργεί ερωτηματικά σχετικά με την αξιοπιστία της γενετικής αναπαράστασης της τραγωδίας ως μορφής τέχνης, πάνω στην οποία βασίζεται η δομή του κειμένου. Συνακόλουθα, αμφισβητείται η ενότητα μεταξύ της αρχής και του τέλους, πάνω στην οποία βασίζεται το στοιχείο της γενεαλογίας.

Γι' αυτόν τον λόγο, αντιμετωπίζεται με καχυποψία ο ισχυρισμός του φιλοσόφου για τον διαχωρισμό μεταξύ της αληθινής μουσικής από την απομίμηση της. Σε αυτό το σημείο εισχωρεί το στοιχείο της επιθυμίας, το οποίο μιλάει για την ικανότητα του να μιλήσει για την επιθυμία του. Συνεπώς, ο Nietzsche μπορεί να μιλήσει για την γένεση της τραγωδίας μόνο μέσα από την δική του οπτική γωνία.

Άρα, εφόσον λοιπόν δημιουργούνται προβληματισμοί σχετικά με την αξιοπιστία των ισχυρισμών του αφηγητή τότε στο κείμενο δημιουργείται *απορία* αναφορικά με την αμεσολάβητη παρουσίαση της γενεαλογίας της τραγωδίας.

Για παράδειγμα σε ό, τι αφορά την μουσική αναφέρει ως ορισμό της αληθινής μουσικής την διατήρηση του διονυσιακού στοιχείου και κάθε είδος μουσικής στην οποία δεν διατηρείται το διονυσιακό στοιχείο δεν είναι ανεκτή.

Όμως, αυτή η διάκριση μεταξύ αληθινής και ψεύτικης μουσικής δημιουργεί *απορία* και με τη σειρά της οδηγεί στον διαχωρισμό μεταξύ του αφηγητή που αντιμάχεται την αντικειμενικότητα του λυρικού, του αναπαραστάσιμου στοιχείου της μουσικής, ο οποίος με τη σειρά του καταρρίπτει την αξιοπιστία του δεύτερου αφηγητή σχετικά με το γεγονός πως το Διονυσιακό στοιχείο αποτελεί την τραγική πρόσληψη της πραγματικής αλήθειας.

Αυτό το γεγονός επισύρει με τη σειρά του ανακολουθίες σχετικά με το Διονυσιακό στοιχείο και τους συμβολισμούς που εκείνο λαμβάνει και επακόλουθα οδηγεί στην αποδόμηση του ίδιου του κειμένου.

Συμπερασματικά, το κείμενο από μόνο του επισύρει αλληπάλλληλες ερμηνείες, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της ύπαρξης του στοιχείου της γενεαλογίας. Αυτή η αμφισβήτηση του γενετικού στοιχείου αναμφίβολα οδηγεί στην αποδόμηση της γενεαλογίας, που διέπει το έργο. Από τα παραπάνω συνάγεται πως στο κείμενο εξαιτίας της ρητορικής που υπάρχει στη γλώσσα καμιά γενεαλογία δεν μπορεί να υποστηριχθεί.

Το συγκεκριμένο έργο του γερμανού φιλοσόφου, *Η Γέννηση Της Τραγωδίας* παρουσιάζει ρητορικό ενδιαφέρον, διότι είναι το πρώτο έργο στο οποίο ασχολείται ο Φρίντριχ Νίτσε με την ρητορική.

4.2 Μαθήματα ρητορικής

Τα *Μαθήματα ρητορικής* αποτελούν στην πραγματικότητα τις σημειώσεις από μια σειρά διαλέξεων του ίδιου του Nietzsche στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας στο χειμερινό εξάμηνο του 1872-73. Στις παραδόσεις του γερμανού φιλοσόφου στο Πανεπιστήμιο της Βασιλείας διαφαίνεται ξεκάθαρα το ενδιαφέρον του για την ρητορική και ποια είναι η σύνδεσή της με την φιλοσοφία. Ο Paul de Man θεωρεί την πραγματεία αυτή του Νίτσε τομή στην μελέτη της ρητορικής.

Αξίζει να σημειωθεί πως στο εν λόγω βιβλίο, ο Nietzsche απομακρύνεται από την κλασική θεώρηση της ρητορικής ως τρόπου πειθούς και την ενσωματώνει στη θεωρία της μεταφοράς και ειδικότερων των ρητορικών τρόπων. Από τους ρητορικούς τρόπους θεωρεί ως πιο κυρίαρχους, την μεταφορά, την μετωνυμία και την συνεκδοχή από τους οποίους προέρχονται και μια σωρεία ρητορικών τρόπων (αλληγορία, προσωποποίηση, ειρωνεία, μετάληψη κλπ). Στην ουσία, οι ρητορικοί τρόποι είναι εκείνοι που συνδέονται με την ευγλωττία του κειμένου και άρα δεν υπάρχει καμιά διαφορά μεταξύ της ευγλωττίας του κειμένου και της χρήσης των ρητορικών τρόπων.

Παράλληλα, ο γερμανός φιλόσοφος δεν συγκαταλέγει τους ρητορικούς τρόπους ως συμπλήρωμα της μετωνυμίας, αλλά τους αποκαλεί ως το γλωσσικό παράδειγμα της τελειότητας. Συνεπώς, η μεταφορά ως στοιχείο της γλώσσας είναι εκείνη που χαρακτηρίζει την γλώσσα ως τέτοια.

Το εν λόγω βιβλίο του γερμανού φιλοσόφου συνιστά μια καινοτομία ανάμεσα στους θεωρητικούς της μετά-ρομαντικής εποχής και κυρίως σε πρώιμα έργα του Hegel και του Kant, καθώς συνδέει τη ρητορική με το σημαίνον ή το στοιχείο εντός της γλώσσας. Στην πραγματικότητα, ο Paul de Man διαβλέπει πως σε αυτές τις διαλέξεις ουσιαστικά ο Φρίντριχ Νίτσε απελευθερώνει την γλώσσα από την δέσμευση που μέχρι πρότινος είχε να συνδέεται με ένα εξωγλωσσικό νόημα, αλλά την συνδέει με το ενδογλωσσικό στοιχείο.

Η γλώσσα δεν αποτελεί ένα μέσον που μοναδικός της σκοπός είναι η παραγωγή μιας ερμηνείας, αλλά είναι ένα σύστημα που απαρτίζεται από την γραμματική, η οποία βασίζεται στην τήρηση των γλωσσικών κανόνων και από την ρητορική, η οποία διαταράσσει την εφαρμογή των γραμματικών κανόνων⁵¹.

Ύστερα από την συστηματική μελέτη της ρητορικής, ο Νίτσε επεκτείνει την μελέτη του για την ρητορική και στα υπόλοιπα φιλοσοφικά κείμενα και η ρητορική γίνεται το εργαλείο του στην κριτική που ασκεί στις μεταφυσικές έννοιες της αλήθειας και του ψεύδους.

4.3 Η θέληση για δύναμη (The Will To Power)

⁵¹ Kastely, J. (1997). Rethinking the Rhetorical Tradition: From Plato to Postmodernism, New Haven/London: Yale University Press. σελ.198, ο συγγραφέας αναφέρει πως ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος που συστηματοποίησε την μελέτη της ρητορικής, κάνοντας ενδελεχή αναφορά και στους ρητορικούς τρόπους.

Στο φιλοσοφικό έργο *Η επιθυμία για δύναμη* ο Φρίντριχ Νίτσε πραγματεύεται την φαινομενικότητα της γνώσης. Χρησιμοποιεί τον όρο φαινομενικότητα για να περιγράψει πως οι εμπειρίες ή τα συναισθήματα του πραγματικού κόσμου προέρχονται από εμπειρίες και συναισθήματα του φαινομενικού κόσμου.

Αυτό το επιχείρημα ξεκινά από το παραδοσιακό δίπολο αντιθέσεων μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού κόσμου, του υποκειμένου και του αντικειμένου και του αιτίου και αποτελέσματος. Οι δύο πόλοι των αντιθέσεων με τον τρόπο τον οποίον είναι δομημένοι δεν εγείρουν προβληματισμούς αναφορικά με την αντικειμενικότητα της γνώσης.

Ωστόσο, μεταξύ των δίπολων των αντιθέσεων γίνεται αντιστροφή. Ο εξωτερικός κόσμος αντιστρέφεται με τον εσωτερικό και αυτό που έμοιαζε να ανήκει στον εξωτερικό κόσμο δεν είναι τίποτα άλλο παρά αναπαράσταση του εσωτερικού κόσμου. Αυτό συνεπάγεται πως αυτό που φαινόταν να λειτουργεί ως αίτιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά αποτέλεσμα και αυτό που φαινόταν να είναι αποτέλεσμα δεν είναι παρά αιτία. Ο Νίτσε χρησιμοποιεί τον ρητορικό τρόπο του χιαστού σχήματος και αποδεικνύει πως τα δίπολα αυτά ενώ φαίνονταν πως αποτελούσαν τεκμήρια ενός σταθερού σύμπαντος σχέσεων διαταράσσονται μεταξύ τους, καθώς ο ένας πόλος έχει άμεση σχέση με τον άλλον. Σε μια περαιτέρω ανάλυση αυτή η αντιστροφή μεταξύ των πόλων υποδεικνύει την σχέση της δικής μας-ως ανθρώπων-με τη γλώσσα⁵².

Αυτή η αντιστροφή των δύο πόλων έχει ως επακόλουθο το γεγονός πως οι έννοιες μπορούν να αντικαθίστανται μεταξύ τους. Η αντικατάσταση μεταξύ των ιδιοτήτων των δύο πόλων καθώς και η αντιστροφή των ιδιοτήτων μεταξύ των εννοιών παρουσιάζεται ως ένα γλωσσικό συμβάν το οποίο επιτυγχάνεται χάρη στην ρητορική ως γλωσσικού στοιχείου. Συγκεκριμένα, η αντιστροφή μεταξύ των εννοιών καθίσταται εφικτή χάρη στη μετωνυμία, ή μετάληψη, χάρη στην οποία αντικαθίστανται οι γενικές και αφηρημένες έννοιες με τις επιμέρους και συγκεκριμένες ιδέες. Όλοι οι ρητορικοί τρόποι, όμως, αποδεικνύουν πως συνδέονται τόσο στενά μεταξύ τους σε μια σχέση αντικατάστασης ώστε η επιστημονική σταθερότητα, την οποία θεωρητικά είχε το κείμενο να εκπίπτει⁵³.

Το παραπάνω έχει ως αποτέλεσμα το κείμενο να οδηγείται στην αποδόμηση του. Με ανάλογο τρόπο, η μετωνυμία και συλλήβδην η ρητορική χρησιμοποιείται για

⁵² Kastely, J. Ό.π. σελ. 199: η σχέση μας με την γλώσσα είναι σαφέστατα τροπολογική, μπορεί από την μια πλευρά να θεωρηθεί απέραντη, αλλά ποτέ δεν τοποθετείται σε ένα σταθερό έδαφος

⁵³ Kastely, J. ό.π. σελ. 199

την αποδόμηση των μεταφυσικών εννοιών της αιτιότητας, του υποκειμένου, του αντικειμένου, του είναι, της αλήθειας κλπ. Το παρόν κείμενο του γερμανού φιλοσόφου αποτελεί ένα δείγμα για την κριτική που ασκεί γενικότερα τόσο στην γνώση ως οντολογική έννοια, όσο και στις μεταφυσικές έννοιες της αιτιότητας, του υποκειμένου κλπ.

Εφόσον, λοιπόν οι ρητορικοί τρόποι-με κυρίαρχη τη μετωνυμία-αποτελούν την βάση της κριτικής που ασκεί ο Φρίντριχ Νίτσε στις μεταφυσικές έννοιες γίνεται κατανοητή πως η ρητορική αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για τη κριτικής που ασκεί ο Φρίντριχ Νίτσε στο περιεχόμενο του φιλοσοφικού λόγου⁵⁴.

4.4 Περί αληθείας και ψεύδους

Στη συνέχεια, επεκτείνει τους ρητορικούς τρόπους της αντικατάστασης και της αντιστροφής στο ζεύγος των φιλοσοφικών εννοιών της αλήθειας και του ψεύδους. Ο Φρίντριχ Νίτσε ορίζει την αλήθεια ως στρατιά μεταφορών, των οποίων η φύση έχει ξεχαστεί εξαιτίας της εκτεταμένης και διαρκούς χρήσης της μεταφοράς. Οι έννοιες που έχει λησμονηθεί η φύση τους δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα σώμα μεταφορών, μετωνυμιών και ανθρωπομορφισμών. Επομένως, αυτό που ξεχνιέται δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ρητορική/συμβολική διάσταση της γλώσσας.

Στο φιλοσοφικό κείμενο *Περί αληθείας και ψεύδους* ο Φρίντριχ Νίτσε πραγματεύεται την έννοια της ατομικότητας. Η ατομικότητα παρουσιάζεται ως μια μεταφορά μέσω της οποίας ο άνθρωπος προστατεύεται από την ασήμαντη παρουσία του μπροστά σε ολόκληρο σύμπαν. Αυτό συντελείται αντικαθιστώντας τις ερμηνείες που θέλουν τον άνθρωπο να είναι ένα ατύχημα μπροστά στην ισορροπία του σύμπαντος με διάφορες ανθρωποκεντρικές ερμηνείες, οι οποίες είναι καθησυχαστικές σχετικά με την μηδαμινότητα της ύπαρξης του ανθρώπου.

Από τα παραπάνω συνάγεται πως η ατομικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης είναι μια μεταφορά του λάθους χωρίς το οποίο όμως καμιά ανθρώπινη ύπαρξη δεν θα μπορούσε ποτέ να έρθει στο προσκήνιο. Η έννοια της ατομικότητας εκλαμβάνεται, καταρχήν, ως η κεντρική ιδέα η οποία δημιουργεί το λάθος και η οποία ατομικότητα αντικαθίσταται με την ιδέα της κεντρικότητας .

⁵⁴ Norris, Ch. (1988), σελ. 28-40: η μεταφορά συνιστά τον ακρογωνιαίο λίθο κάθε αισθητικής αξίας

Αυτή η μεταξύ τους αντικατάσταση διαμεσολαβείται εξαιτίας της γλώσσας, η οποία μιλάει για την ασημαντότητα του δικού της εαυτού. Με άλλα λόγια η γλώσσα αναφέρεται στην ασημαντότητα δηλαδή της ίδιας ως ρητορικό σχήμα του λόγου. Η γλώσσα πλέον θεωρείται ως μεταφορά του δικού της εαυτού και αφηγείται την αποτυχία της να αναφερθεί στην αλήθεια. Επομένως, η γλώσσα ως η μεταφορά του ίδιου της του εαυτού οδηγεί σταδιακά στην αποδόμηση της δικής της φύσης, εφόσον είναι γεμάτη από μεταφορές.

Με άλλα λόγια, ο Paul de Man καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ρητορική δεν είναι κάτι που δημιουργεί η γλώσσα, αλλά είναι ένα στοιχείο που είναι έμφυτο σε εκείνη.

Με ανάλογο τρόπο το ψέμα είναι έμφυτο και στην φύση του ανθρώπου, καθώς το ψέμα ήταν εκείνο το στοιχείο που τον βοήθησε να επιβιώσει. Επιπλέον, επισημαίνεται το γεγονός πως ο άνθρωπος ανέπτυξε μια μορφή της αλήθειας λησμονώντας το γεγονός ότι έλεγε ψέματα. Συνακόλουθα, η αλήθεια τον οδήγησε στην ανάπτυξη του σεβασμού και της εμπιστοσύνης μεταξύ των ομοίων του. Άρα, αυτό σημαίνει πως όλες οι ηθικές αξίες προέκυψαν με βάση το ψέμα και συνακόλουθα πρόκειται για εξαπάτηση, η οποία ενυπάρχει στην γλώσσα.

Ο Paul de Man έχει αναφερθεί και στην ανάλυση του στο ποίημα *The Triumph Of Life* του Shelley στο μοτίβο της λήθης, την οποία τη συνδέει με απώλεια της αυτογνωσίας. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Rousseau, ο οποίος ενσαρκώνει το σύμβολο της γνώσης ξαφνικά χάνει τα λογικά λόγω ενός ξεχασμένου αποτυπώματος στην άμμο και υφίσταται την δική του μεταμόρφωση⁵⁵.

Η σύζευξη της ρητορικής με το ψέμα αποτελεί το θεμέλιο λίθο των αντικαταστάσεων μεταξύ της αλήθειας και του ψέματος, λόγω της χρήσης του χιαστού σχήματος και αυτός είναι και ο λόγος που το δοκίμιο του Νίτσε είναι ρητορικό και ταυτόχρονα παραπλανεί τον αναγνώστη.

Σε μακροσκοπικό επίπεδο, η λογοτεχνία γίνεται η κυρίαρχη γλώσσα και έχει ως αποτέλεσμα να εξωθεί την φιλοσοφία στην δική της αποδόμηση. Αυτό συμβαίνει γιατί η φιλοσοφία δεν μπορεί να μιλήσει για την αλήθεια των λεγομένων της, καθώς η αλήθεια δεν υπάρχει παρά είναι μια απάτη, μια μεταφορά του ψεύδους. Επομένως, σε μια περαιτέρω ανάλυση κάθε φιλοσοφικός λόγος είναι μια ειρωνική αλληγορία, που αφηγείται την αποτυχία της να μιλήσει για την αλήθεια⁵⁶.

⁵⁵ De Man, P. (1979). σελ. 37-38

⁵⁶ Kastely, J. ό.π. σελ. 199

4.5 Η ρητορική της πειθούς

Ο Φρίντριχ Νίτσε επιχειρώντας να ασκήσει κριτική στις ιδέες που διέπουν τη μεταφυσική του 19^{ου} αιώνα προχωρεί στην αποδόμηση ορισμένων άλλων θεμελιωδών αξιών της φιλοσοφίας.

Καταρχάς, ξεκινά την κριτική του αμφισβητώντας την πιο ουσιώδη αξία, την αρχή της αντίφασης. Η αρχή της αντίφασης σύμφωνα με τον Αριστοτέλη αποτελεί την βάση πάνω στην οποία εδράζονται όλα τα αξιώματα της λογικής. Ο Φρίντριχ Νίτσε παίρνοντας αφορμή από την θεμελιώδη αρχή της φιλοσοφίας αναπτύσσει τον συλλογισμό του και διερωτάται για δύο πράγματα.

Αρχικά, αναρωτιέται αν τα αξιώματα τα οποία βρίσκονται στη βάση της λογικής είναι πραγματικές έννοιες, ή αν αναφέρονται σε αντίθετες έννοιες της λογικής, οι οποίες αποκλίνουν από εκείνη. Υπό την δεύτερη αυτή έννοια η λογική ορίζεται ως μια ιδέα, η οποία δεν γνωρίζει ποιο είναι το σωστό/το αληθές αλλά προσπαθεί να καθορίσει αυτό που θα έπρεπε να είναι αληθές για εμάς, δηλαδή για τους ανθρώπους. Η αρχή της αντίφασης, με άλλα λόγια, δεν αποτελεί τεκμήριο γνώσης, αλλά είναι ένας επιτακτικός νόμος, ο οποίος προέρχεται από την δύναμη που έχει η γλώσσα⁵⁷.

Επομένως, εύλογα γεννιέται το ερώτημα αν τα αξιώματα της λογικής είναι ισοδύναμα με την πραγματικότητα ή αν εκλαμβάνονται ως μέσον και ως μέτρο της ανασύνθεσης της πραγματικότητας, δηλαδή αν αποτελούν εν μέρει ιδέες της πραγματικότητας. Από το παραπάνω ερώτημα διαπιστώνεται πως τα αξιώματα της λογικής δεν αποτελούν σε καμιά περίπτωση κριτήρια της αλήθειας, απλά θεωρούνται ως ιδέες φαίνονται να είναι αληθινές. Πράγματι, η λογική βασίζεται σε μυθοπλαστικές αλήθειες, τις οποίες έχουμε δημιουργήσει οι άνθρωποι. Η λογική συνεπώς ορίζεται ως η προσπάθεια του ανθρώπου να αποκτήσει μια σφαιρική γνώση για τον κόσμο.

Με βάση την άποψη του Νίτσε ο Paul de Man διατείνεται πως στην ανάλυση του γερμανού φιλοσόφου υπάρχει το δίπολο μεταξύ της πραγματικής γνώσης και της μερικής αντίληψης της γνώσης. Ωστόσο, η γνώση είναι μια μεταβατική διαδικασία, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη μιας προγενέστερης

⁵⁷ Kastely, J. ό.π. σελ. 201

έννοιας-που πρέπει να είναι γνωστή-και προϋποθέτει συνακόλουθα την ικανότητα της πραγματικής γνώσης μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Επιπλέον, αξίζει να επισημανθεί πως οι διαφορετικές οπτικές γωνίες δεν παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα για την γνώση, παρά ορισμένα κομμάτια του τι ακριβώς είναι η γνώση. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές πως η γνώση ως έννοια συνιστά ένα σύστημα, το οποίο ενώνει τη γενική έννοια της γνώσης με τα επιμέρους κομμάτια της-τις διαφορετικές οπτικές γωνίες-, που την απαρτίζουν.

Η γλώσσα από την άλλη πλευρά μπορεί και προϋποθέτει τις γενικές έννοιες. Αυτή η δυνατότητα της γλώσσας συντελείται μέσω της αναφοράς της σε πράξεις λόγου. Εύλογα, λοιπόν, γεννάται το ερώτημα εάν η γλώσσα ορίζεται ως μια υποχρεωτική πράξη λόγου ή αν παρέχει μια μερική εικόνα του τι είναι η πράξη λόγου. Εφόσον, η γλώσσα ως γενική έννοια αποτελεί την βάση για την ύπαρξη της γνώσης, αυτόματα σημαίνει πως η πρόσβαση στη γνώση προϋποθέτει την ύπαρξη μιας προγενέστερης γνώσης των πραγμάτων. Όμως, η νιτσεική αποδόμηση έχει ως στόχο να αποδείξει πως η πρόσβαση στην γενική έννοια της γνώσης, γίνεται επιτρεπτή μερικώς και κυρίως μέσω της *ιδέας* της γνώσης, την οποία αποκτά κανείς μέσω των αισθήσεων.

Η απόκτηση της *ιδέας* της γνώσης γίνεται εφικτή λόγω των αντικαταστάσεων των μεταφορών στον παραδειγματικό άξονα των λέξεων, όπου η πλήρης γνώση των γενικών εννοιών υποκαθίσταται από την μερική αντίληψη των πραγμάτων. Αλλά, η αντικατάσταση μεταξύ της πλήρους γνώσης με την ιδέα της γνώσης θεμελιώνεται στην μετωνυμία, η οποία συνίσταται ως η αντίληψη των πραγμάτων και είναι ο συνδετικός κρίκος για την μεταφορά της ιδέας.

Σε γλωσσικό επίπεδο η μεταφορά της ιδέας συνίσταται ως μια λεκτική διαδικασία, η οποία αναφέρεται στην έμφυτη τάση της γλώσσας να έχει πρόσβαση στις γενικές έννοιες. Η γνώση, η οποία χρησιμοποιείται ως η μεταφορά της ιδέας, είναι αναξιόπιστη έννοια καθώς δεν μπορεί να γίνει κατανοητή και αντιληπτή. Είναι πράγματι αναξιόπιστη, διότι η υποκατάσταση της ως γενικής έννοιας από την μερική αντίληψη της βασίζεται πάνω σε *σφάλματα που ενυπάρχουν ήδη στη γλώσσα, χάρη στην ρητορική της δομή.*

Συνακόλουθα, γίνεται εύκολα κατανοητό πως εφόσον στην γλώσσα υπάρχουν ήδη παραλείψεις, καθίσταται αδύνατη η απόκτηση της πλήρους γνώσης των πραγμάτων. Ό, τι ορίζεται ως γνώση δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια μερική αντίληψη για τα πράγματα, την οποία σχηματίζουμε βασιζόμενοι αποκλειστικά και

μόνο σε παρερμηνείες. Συνεπώς, καταρρίπτεται κάθε είδους γνώσης, την οποία νομίζαμε ότι κατέχαμε και το κείμενο οδηγείται στην λεγόμενη *αμφιβολία*.

Έτσι, το φιλοσοφικό κείμενο αποδομεί την εγκυρότητα του ίδιου του εαυτού, καθώς δείχνει πως βασίζεται στην γλώσσα, η οποία, όμως, αποτυγχάνει να αναφερθεί στον εαυτό της. Η νιτσεική ρητορική καθίσταται λοιπόν ένα απαραίτητο εργαλείο στην αποδόμηση του ίδιου του φιλοσοφικού λόγου. Η αποδόμηση οδηγείται στο έσχατο σημείο εκεί όπου η ύπαρξη της γνώσης αμφισβητείται⁵⁸.

Τα αποσπάσματα του νιτσεικού corpus που επέλεξε ο Paul de Man να αναλύσει είναι από τα πιο αντιπροσωπευτικά της νιτσεικής φιλοσοφίας, διότι ασκεί δριμεία κριτική στην μεταφυσική του 19^{ου} αιώνα.

Ο De Man με την ρητορική ανάγνωση των λόγων του Νίτσε απέδειξε πως ο λόγος της φιλοσοφίας αναπόφευκτα εξωθείται στην αμφιβολία και άρα δεν είναι σε θέση να μιλήσει για την απόλυτη αλήθεια των πραγμάτων, για την οποία διατείνεται πως προβάλλει. Αυτό συμβαίνει καθώς ο λόγος της φιλοσοφίας οικοδομείται πάνω στο λάθος, στο ψεύδος, στην παράλειψη, που είναι έμφυτα στοιχεία στην γλώσσα. Η Barbara Johnson (1987) επισημαίνει την δυαδική σχέση μεταξύ της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας, εφόσον η φιλοσοφία από την μια πλευρά αρνείται να δεχτεί πως χρησιμοποιεί την ίδια γλώσσα με την λογοτεχνία και ταυτόχρονα η λογοτεχνία είναι η ρητορική αυτό-προβολή της φιλοσοφίας. Αυτήν η σύμπλευση μεταξύ των δύο αποκαλείται ως το ρητορικό σχήμα του «εν διά δυοίν»⁵⁹.

Επομένως, στη φιλοσοφία υπάρχει η ρητορική. Η ρητορική με τη σειρά της ως σύστημα ρητορικών τρόπων, αποδομεί τον ίδιο της τον εαυτό. Σε γενικότερο πλαίσιο αφού η ρητορική εξισώνεται με την λογοτεχνία, η φιλοσοφία ή αλλιώς η αποδόμηση της μεταφυσικής αναφέρεται στην αδυναμία της να μιλήσει για ό, τι θεωρείται αληθές. Οπότε, η διάκριση σε ό, τι αφορά το περιεχόμενο του λόγου της φιλοσοφίας ως σοβαρού και της λογοτεχνίας ως μυθοπλαστικού καταρρίπτεται⁶⁰.

Με τον Φρίντριχ Νίτσε ολοκληρώνεται το πρώτο μέρος των *Αλληγοριών Της Ανάγνωσης*, που αφορά στην ρητορική. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου καλύπτεται από την ανάλυση των πιο αντιπροσωπευτικών έργων του Jean Jacques Rousseau, για χάρη του οποίου ξεκίνησε η συγγραφή του παρόντος βιβλίου.

⁵⁸ Norris, Ch. (1982). σελ. 105

⁵⁹ Johnson, B. (1987). σελ. 20

⁶⁰ Johnson, B. (1987). σελ. 20

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Η χρήση της ρητορικής στον Jean Jacques Rousseau

Το δεύτερο μέρος των αλληγοριών της ανάγνωσης καλύπτεται από την ρητορική ανάγνωση έργων ποικίλου περιεχομένου-αφηγηματικού και πολιτικού- του φιλοσόφου του διαφωτισμού από τον Paul de Man. Ο Jean Jacques Rousseau στάθηκε η αφορμή έτσι ώστε να ασχοληθεί επισταμένως ο De Man με την ανάγνωση⁶¹. Τα έργα του διαφωτιστή παρουσιάζουν ρητορικό ενδιαφέρον ιδίως με την νέα προοπτική την οποία αποκτούν χάρη στην ανάγνωση του De Man.

5.1 Δεύτερος λόγος ή λόγος περί της προελεύσεως της αδικίας μεταξύ των ανθρώπων

Ο συγκεκριμένος λόγος του Γάλλου διαφωτιστή αναμφισβήτητα έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον πολλών ιστορικών και κοινωνικών επιστημόνων. Αυτό συμβαίνει διότι η δομή παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, εφόσον χωρίζεται ανάμεσα στο πολιτικό μέρος και στο λογοτεχνικό μέρος. Το πολιτικό μέρος του βιβλίου είναι κυρίως αυτό που έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον των ιστορικών και αυτός είναι και ο λόγος που το βιβλίο μπορεί να θεωρηθεί ως μια γραμμική μελέτη για την θεωρία της ιστορίας και της κοινωνίας.

Πράγματι είναι εφικτή μια τέτοια ανάλυση, ότι δηλαδή ο *Δεύτερος λόγος* λειτουργεί ως μοντέλο αναπαράστασης της πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης. Όμως η ερμηνεία αυτή δεν επικεντρώνεται στην ρητορική διάσταση της γλώσσας και παραγκωνίζει συνεπώς την ύπαρξη του έξω-γλωσσικού στοιχείου.

Το έξω-γλωσσικό στοιχείο που δεν λαμβάνεται υπόψη για παράδειγμα είναι η κατάσταση της φύσης, η οποία λειτουργεί ως *a priori* γνώση. Συνιστά εν ολίγοις μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση την οποία πρέπει να γνωρίζουμε πολύ καλά έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να συνειδητοποιούμε την παροντική κατάσταση. Η φύση είναι μια μυθοπλασία που έχει ως στόχο της την ριζική απόρριψη της πραγματικότητας.

Όμως, η πολιτική πλευρά του λόγου παρουσιάζεται στον αναγνώστη μέσω της λογοτεχνίας και ειδικότερα μέσω της εφεύρεσης της μυθοπλασίας για την φυσική κατάσταση του ανθρώπου. Εν ολίγοις, η λογοτεχνία συνιστά μια αναπαράσταση του

⁶¹ De Man, P. (1979). preface

πολιτικού μέρους του *Δεύτερου λόγου*. Ο *Δεύτερος λόγος* αποκτά ενδιαφέρον από την πλευρά της ρητορικής-όχι μόνο επειδή χρησιμοποιείται η μεταφορά για να γίνει μετάβαση από το πολιτικό στο λογοτεχνικό μέρος-αλλά γιατί εντέχνως ο γάλλος σοφιστής χρησιμοποιεί την μυθοπλασία για να μιλήσει για τις δικές του εμμονές να μιλάει για γενικές έννοιες, όπως φύση, άνθρωπος, κοινωνία κλπ. Υπό αυτήν την έννοια, στην ανάγνωση δημιουργείται αμφισημία νοήματος μεταξύ του πρώτου μέρους, όπου γίνεται πραγμάτευση σχετικά με τα θεωρητικά προβλήματα του ανθρώπου και του δεύτερου μέρους, όπου αναπτύσσεται μεθοδολογικά το ζήτημα της ιστορικής και διδακτικής γλώσσας.

Η αμφισημία νοήματος προέρχεται ακριβώς από το γεγονός πως η φύση ως έννοια δεν παραμένει σε κανένα σημείο στατική, αλλά περιγράφεται ως μια συγχρονική κατάσταση του *είναι*. Είναι μια έννοια, στην οποία εμπεριέχονται διάφορες δυνατότητες του φυσικού ανθρώπου, όπως ο οίκτος και η ελευθερία.

Η ελευθερία ως μια δυνατότητα του ανθρώπου δεν έχει κανενός είδους περιορισμό, δεν συγκεκριμενοποιείται σε καμιά περίπτωση και φυσικά δεν αναφέρεται στον ήρεμο και ατάραχο άνθρωπο. Γι αυτόν τον λόγο, δεν υποχωρεί προ ουδενός εμποδίου. Με ανάλογο τρόπο, λειτουργεί και η φυσική κατάσταση του ανθρώπου.

Ο άνθρωπος δηλαδή είναι φτιαγμένος από την φύση του με τέτοιο τρόπο ώστε να μην φυλακίζεται και να ξεπερνά κάθε είδους εμπόδιο. Η ελευθερία συμβολίζει την επιθυμία του ανθρώπου να αλλάξει την κατάσταση του και να βελτιώνεται συνεχώς.

Επομένως, κάθε φορά που στον *Δεύτερο λόγο* συγχέονται οι ιδέες της φύσης με την ιδέα του ανθρώπου, η ανθρωπότητα μεταστρέφεται από συγκεκριμένες, εσωστρεφείς και αυτό-συσσωρευτικές πράξεις σε ανοιχτές. Συνακόλουθα, η αντίληψη μετατρέπεται σε φαντασία, οι φυσικές ανάγκες του ανθρώπου μετατρέπονται σε ανεκπλήρωτα πάθη και οι αισθήσεις μετατρέπονται σε μια επιθυμία του ανθρώπου για τη διαρκή αναζήτηση γνώσης.

Η αναπαράσταση οποιασδήποτε έννοιας στον παρόντα λόγο είναι ουσιαστικά ένα ψυχολογικό φαινόμενο, που είναι συνδεδεμένο με την μνήμη και την φαντασία και σε καμιά περίπτωση δεν συνδέεται με την έννοια της γλώσσας της γνώσης⁶².

⁶² De Man, P. (1978). σελ. 26, ο Paul de Man αναφέρει πως ο Kant στο έργο του *Critique of Judgement* ονομάζει αυτές τις αναπαραστάσεις των ιδεών με το ρητορικό σχήμα της υποτυπώσεως.

Κατά συνέπεια, η έννοια του μέλλοντος συνδέεται στενά με την ελεύθερη φαντασία, όπου εκείνο συλλαμβάνεται με την πιθανότητα της ελεύθερης φαντασίας. Βέβαια, η έννοια του μέλλοντος είναι περιοριστική, διότι ο άνθρωπος αγνοεί τι του επιφυλάσσει εκείνο και γνωρίζει μόνο την θνησιμότητα της δικής του φύσης.

Η έννοια της ελευθερίας είναι σύμφυτη με την έννοια κάθε ιστορικής αλλαγής και την θετική σημασία την οποία η αλλαγή διαδραματίζει στην πρόοδο του ανθρώπου. Το ερώτημα που γεννάται μετά από την σύνδεση αυτή της ελευθερίας με την ιστορική αλλαγή και συνακόλουθα με την γνωστική κατάσταση του ανθρώπου είναι πως μπορούν και συνδέονται οι μυθοπλαστικές έννοιες του πρώτου μέρους με τις πραγματικές έννοιες της πολιτικής ζωής του ανθρώπου, οι οποίες αναπτύσσονται στο δεύτερο μέρος του λόγου. Και εν τέλει πως είναι δυνατόν να περιγραφεί η έννοια της τελειότητας και τόσο στενά αυτό-αναφορικό αφηγηματικό κείμενο.

Η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα δίνεται εάν εξεταστεί λεπτομερώς η γλώσσα και η λειτουργία της ως σύστημα. Η γλώσσα, λοιπόν, ορίζεται ως σύστημα που αφηγείται την αδυναμία της μετάβασης της κατάστασης του ανθρώπου από την φύση στον πολιτισμό μόνο με φυσικά μέσα. Στην ουσία η γλώσσα με αυτήν της την δομή καταφέρεται εναντίον όσων εξετάζουν την εξέλιξη της γλώσσας με αυστηρά αιτιακούς-γενεαλογικούς όρους.

Ο Rousseau συνδέει την γλώσσα με την έννοια της τελειότητας και άρα με τις ιδέες της ελευθερίας και της θέλησης-τις οποίες πραγματεύεται στον συγκεκριμένο λόγο. Η σύνδεση αυτή γίνεται καθώς οι γενικές έννοιες-εν προκειμένω της θέλησης και της ελευθερίας- έρχονται στο μυαλό του ανθρώπου μέσω των λέξεων και ακολούθως η κατανόηση μας για τις λέξεις επέρχεται μέσω του σχηματισμού τους σε προτάσεις. Τις αφηρημένες ή γενικές έννοιες τις είχε πραγματευτεί και ο Condillac ο οποίος τις είχε ορίσει ως μεταφορές οι οποίες γίνονται προσιτές στον άνθρωπο μέσω της σκέψης ή μέσω των ιδιοτήτων των πραγμάτων⁶³.

Η τελειότητα εξελίσσεται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίον εξελίσσεται η γλώσσα, καθώς την τελειότητα την επιτυγχάνει η γλώσσα μετακινούμενη από μια ειδική και συγκεκριμένη ιδέα σε μια γενική ιδέα.

Με βάση, επομένως, τον παραλληλισμό μεταξύ της γλώσσας και της τελειότητας, ο *Δεύτερος λόγος* δομείται πάνω σε δύο ξεχωριστά μέρη. Το πρώτο συνδέεται με την τελειότητα, την ελευθερία και τις γενικές ιδέες οι οποίες συνδέονται

⁶³ De Man, P. (1978). σελ. 20

μεταξύ τους αφηγηματικά και αποτελούν το πολιτικό μέρος του λόγου και το δεύτερο μέρος συνδέεται με τις λειτουργίες και τις επιστημονικές ιδιότητες της γλώσσας και αποτελεί το μεθοδολογικό μέρος. Επομένως, γίνεται κατανοητό πως οι ιδέες του πολιτικού μέρους δομούνται σύμφωνα με το γλωσσικό μοντέλο που περιγράφεται με όρους απόκλισης από την γλώσσα.

Εφόσον, το κείμενο δομείται πάνω σε αυτό το δίπολο είναι απαραίτητη η ρητορική ανάγνωση, η οποία θα βοηθήσει στην κατανόηση του κειμένου. Όπως, στην γλώσσα αντικαθίσταται το ένα λεκτικό στοιχείο με το άλλο λόγω της ομοιότητας που υπάρχει μεταξύ τους, έτσι και οι ιδέες στο πολιτικό μέρος αντικαθιστούν η μια την άλλη στην βάση της ομοιότητας που αποκρύπτει τις διαφορές οι οποίες επιτρέπουν την ύπαρξη των γενικών εννοιών ή γίνεται αναφορά σε εκείνες μέσω της περιγραφής των πράξεων τους.

Η διαδικασία της ιδέας δεν προχωρά στην βάση της μερικής αντίληψης, αλλά παρεμβαίνει με την φαντασία για να αναγνωρίσει την ύπαρξη των ομοιοτήτων μεταξύ των γενικών εννοιών. Η διαδικασία ωστόσο του σχηματισμού της ιδέας είναι καταρχήν λεκτική, εφόσον πρέπει να σχηματίσουμε προτάσεις για να αναφερθούμε σε γενικές ιδέες, ενώ σε ό, τι αφορά την φαντασία, εκείνη συνεχίζει με λεκτικούς όρους.

Με βάση αυτήν την διαδικασία, ο λόγος σχηματίζει δίπολα αντιθέσεων μεταξύ του ανθρώπου και των ζώων από την μια πλευρά της φύσης και του πολιτισμού από την άλλη πλευρά και ακολούθως των πράξεων και των λόγων, του συγκεκριμένου και του γενικού, του ειδικού και του αφηρημένου τα οποία βρίσκονται σε αντιπαράθεση μεταξύ τους. Οι παραπάνω διακρίσεις συντελούνται εξαιτίας του γλωσσικού σημαίνοντος, το οποίο οδηγεί τον Rousseau στην διάκριση μεταξύ της ονομαστικής και της ιδεαλιστικής λειτουργίας της γλώσσας.

Η ονομαστική λειτουργία της γλώσσας αντιστοιχεί στην κυριολεκτική ονομασία ενός ουσιαστικού, ενώ η ιδεαλιστική αντιστοιχεί πλήρως στην αντικατάσταση μεταξύ των ιδιοτήτων του ουσιαστικού βασιζόμενες στην ομοιότητα που υπάρχει μεταξύ τους και που ασφαλώς αντιστοιχεί στην κλασική θεώρηση της μεταφοράς. Συνεπώς, το δίπολο που σχηματίζεται στο κείμενο είναι μεταξύ της κυριολεκτικής χρήσης της γλώσσας με την μεταφορική της χρήση.

Εντούτοις, καθώς ο Rousseau προσπαθεί σε έναν ευρύ βαθμό να αναφερθεί στην ονομαστική λειτουργία της γλώσσας, δημιουργείται εύλογα το ερώτημα κατά πόσο ο γάλλος σοφιστής υποστηρίζει την μεταφορική λειτουργία της

γλώσσας. Η απάντηση στην παραπάνω ερώτηση είναι ασφαλώς πολυσήμαντη καθώς αν και ο γάλλος σοφιστής διατείνεται πως τα πρώτα ουσιαστικά είναι κύρια ονόματα, αναφέρει με πεποίθηση πως η πρώτη γλώσσα του ανθρώπου είναι μεταφορική και εκείνη με τη σειρά της εκτοπίζει την κυριολεκτική.

Η αντίφαση που εν πρώτοις φαίνεται πως υπάρχει μεταξύ των λεγομένων δικαιολογείται από το γεγονός πως σύμφωνα με τον Paul de Man η ονομασία συνδέεται με την διαφορά μεταξύ των εννοιών. Με άλλα λόγια, σε ό, τι αφορά δύο αντικείμενα ξεκινάμε την σύγκρισή τους γνωρίζοντας πως μεταξύ τους δεν είναι ίδια, όμως παίρνει αρκετό διάστημα για να εντοπιστούν οι μεταξύ τους ομοιότητες. Λησμονώντας, όμως, τις μεταξύ τους διαφορές κάποιος παρατηρητής θα θεωρήσει πως είναι μεταξύ τους όμοια.

Ομοίως, στις γενικές έννοιες για τις οποίες μιλάει η γλώσσα, εκείνες είναι ίδιες στο βαθμό που διαφέρουν μεταξύ τους. Τότε, υφίστανται ένα είδος αντικατάστασης της ομοιότητας από την διαφορά, η οποία είναι χαρακτηριστικό κάθε ιδεατής γλώσσας. Σύμφωνα με τον Condillac ο ανθρώπινος νους αντιλαμβάνεται τις γενικές έννοιες μέσω του αρνητικού τους πρίσματος, αλλά εκείνη την στιγμή σχηματίζει μια γενική εικόνα για αυτές μέσω της ψευδούς ομοιότητας την οποία έχουν και επομένως προχωρεί στην ονομασία τους⁶⁴.

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί πως η πράξη ονομασίας χαρακτηρίζει κάθε ιδεατή γλώσσα και αυτός είναι συνακόλουθα και ο λόγος που είναι αδύνατον να αποφασιστεί αν η ονομασία είναι χαρακτηριστικό της κυριολεκτικής ή της μεταφορικής χρήσης της γλώσσας. Έτσι, εφόσον υπάρχει η ονομασία, η ιδεατή μεταφορά εκλαμβάνεται ως η γενική έννοια της μεταφοράς, η οποία σχηματοποιεί την κυριολεκτική ονομασία μιας συγκεκριμένης γενικής έννοιας.

Το συμπέρασμα το οποίο εξάγεται είναι πως η μεταφορά υπερισχύει της ονομασίας, επειδή είναι το κατεξοχήν σχήμα λόγου το οποίο φέρνει σε επαφή τα στοιχεία του εσωτερικού κόσμου με αυτά του εξωτερικού και η οποία έχει την δύναμη να μετατρέπει τα πράγματα που ανήκουν στην σφαίρα της μυθοπλασίας σε αληθινά γεγονότα μέσω των λέξεων. Παράλληλα, η μεταφορά αναφέρεται σε μια εμπειρική πραγματικότητα η οποία όμως είναι υποθετική και υπάρχει μόνο εντός του κειμένου. Η μεταφορά είναι ένα σφάλμα, δεν μπορεί να μιλήσει σε καμιά περίπτωση για την αλήθεια.

⁶⁴ De Man, P. (1978). σελ. 23

Βέβαια, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο Paul de Man χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον ορισμό που είχε δώσει ο γάλλος σοφιστής για τον πρωτόγονο άνθρωπο σε ένα άλλο δοκίμιο του για να γίνει εύληπτη η αποδομητική κριτική του. Σε εκείνο το δοκίμιο ο πρωτόγονος άνθρωπος φοβόταν να έρθει σε επαφή με τους υπόλοιπους ανθρώπους, διότι φοβόταν. Ο φόβος του όμως δεν προερχόταν από κάποιο αληθινό γεγονός παρά από την ιδέα που είχε στο μυαλό του πως ο άνθρωπος ήταν τέρας.

Με βάση τους παραπάνω συλλογισμούς συνάγεται πως ο *Δεύτερος λόγος* αφηγείται πως η πολιτική μοίρα του ανθρώπου λειτουργεί όπως το γλωσσικό μοντέλο, που υπάρχει ανεξάρτητα από την φύση και το υποκείμενο, η οποία θεμελιώνεται πάνω στην τυφλή μεταφορά η οποία σε καμιά περίπτωση δεν χρησιμοποιείται σκόπιμα από τον συγγραφέα, αλλά είναι στοιχείο που ενυπάρχει στην γλώσσα.

Το συμπέρασμα το οποίο προκύπτει έπειτα από την ρητορική ανάγνωση του λόγου *περί αδικίας* είναι πως το πολιτικό μέρος του παρόντος λόγου εφόσον προσομοιάζει στην γλώσσα καταλήγει να είναι ένα αφηγηματικό τροπολογικό κείμενο. Εφόσον, λοιπόν το κείμενο μετατρέπεται σε ένα αφηγηματικό κείμενο δεν είναι σε θέση να κατονομάσει οποιαδήποτε έννοια και επομένως αδυνατεί να μιλήσει για την αλήθεια των λεγομένων του⁶⁵.

Αρα, αποδεικνύεται πως στο πολιτικό αυτό κείμενο του Jean Jacques Rousseau ο λόγος ο οποίος χρησιμοποιείται είναι αλληγορικός και δεν διαφέρει σε τίποτα από ένα λογοτεχνικό κείμενο, όπως ο λόγος που χρησιμοποιείται από τον Rousseau στο μυθιστόρημά του *La nouvelle Heloise*.

5.2 La nouvelle Heloise

Το μυθιστόρημα *La nouvelle Heloise* συνεχίζει την προβληματική του γάλλου σοφιστή σχετικά με τη αποδομητική φύση της μεταφορικής ή ιδεατής γλώσσας, την οποία είχε ξεκινήσει να πραγματεύεται στον *Δεύτερο λόγο* του.

Το συγκεκριμένο μυθιστόρημα είναι από τα πιο εκτενή μυθοπλαστικά μυθιστορήματα του γάλλου σοφιστή και κινείται πάνω στο δίπολο των εννοιών του εγώ και του άλλου, οι οποίες αντικαθίστανται μεταξύ τους. Οι αντικαταστάσεις

⁶⁵ McQuillan, M. ό.π. σελ. 37-8

μεταξύ αυτών των δύο εννοιών είναι εκείνες που θεμελιώνουν το κεντρικό θέμα του μυθιστορήματος, το οποίο είναι η αγάπη.

Το κλειδί στην ανάγνωση του παρόντος έργου είναι ο τρόπος με τον οποίον αρθρώνονται τα σχήματα λόγου και σε ό, τι αφορά το γλωσσικό μέρος και σε ό, τι αφορά το πολιτικό μέρος.

Αυτή η δυσκολία που εντοπίζεται στην ανάλυση των σχημάτων λόγου αποτελεί και τον λόγο για τον οποίο αντιμετώπισαν δυσκολίες όσοι προσπάθησαν να τον ερμηνεύσουν. Για παράδειγμα ο Starobinski διαβάζει το παρόν μυθιστόρημα ως μια τάση μεταξύ της αμεσότητας και της μεσολάβησης.

Όμως, γίνεται κατανοητό πως μια τέτοια διάκριση αποτυγχάνει να ακολουθήσει την αλληλουχία του κειμένου. Αυτό συμβαίνει διότι μέσα στο κείμενο γρήγορα εξαιτίας της τάσης μεταξύ της αμεσότητας και της μεσολάβησης επιτυγχάνεται μια συνεργασία μεταξύ της εμπειρίας της φύσης με την προσωπική συνείδηση και αυτό το παράδοξο ξεπερνιέται χάρη στην ερωτική πράξη⁶⁶. Επιπλέον, μια τέτοιου είδους διάκριση κάνει εφικτή την μετάβαση από τα ατομικά συναισθήματα-πάθη, έρωτας, αγάπη-σε πιο συλλογικά συναισθήματα.

Όποια ερμηνεία κι αν επιχειρείται να δοθεί το σίγουρο είναι πως ο ίδιος ο Jean Jacques Rousseau πέφτει στην παγίδα των αμφισημιών οι οποίες υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό στο κείμενο και οι οποίες δυσχεραίνουν την εξαγωγή ενός καθαρού νοήματος. Αυτό γίνεται εμφανές κυρίως στο χωρίο όπου γίνεται μετάβαση από τον πολιτικό λόγο στον θρησκευτικό λόγο της Julie και στην τελική της διαμάχη με τον Wolmar ο οποίος υπεραμύνεται τον αθεϊσμό του.

Στο τέλος, λοιπόν, του χωρίου φαίνεται πως από την μια πλευρά η Julie υπερασπίζεται την πίστη της για την θρησκεία και από την άλλη πλευρά φαίνεται πως η άμεση συνάντηση με τον θεό-την οποία επιδιώκει-γίνεται μόνο μέσω του θανάτου της. Η επιλογή του συγκεκριμένου τέλους υποδηλώνει ξεκάθαρα την αποτυχία του γάλλου σοφιστή να στηρίξει την διαλεκτική του.

Αυτή η αποτυχία του γάλλου σοφιστή εξηγείται από τον Paul de Man λόγω της μεταφοράς, η οποία μεταφορά μιλάει για την μη δυνατότητα ανάγνωσής της. Η επιθυμία της ηρωίδας του μυθιστορήματος να έχει μια επικοινωνία με τον θεό, δεν προσδιορίζεται με όρους την αντιληπτικής ικανότητας του ανθρώπου, αλλά αυτή

⁶⁶ De Man, P. (1983): υπήρχε διάχυτη τάση στους ρομαντικούς ποιητές να αναμιγνύουν την φύση με την προσωπική εμπειρία, το υποκείμενο με το αντικείμενο. Με την ανάλυση του ο De Man ασκεί κριτική στους μελετητές του ρομαντισμού, οι οποίοι προσπαθούσαν να συνδέσουν το γλωσσικό στοιχείο με την εμπειρική πραγματικότητα.

η άμεση επικοινωνία συμβαίνει σαν μια ανάγνωση. Συνακόλουθα, το μυθιστόρημα του γάλλου σοφιστή θεωρείται στην πραγματικότητα μια μεταφορά της ανάγνωσης, που μιλά για αυτή καθαυτή την πράξη της ανάγνωσης. Με αυτόν τον τρόπο κάθε προβληματική του κειμένου-η σχέση μεταξύ της αγάπης, της ηθικής, της πολιτικής κοινωνίας, της θρησκευτικής εμπειρίας κλπ- βασίζεται στην κατανόηση ενός όρου, ο οποίος δεν είναι εμφανής με κανένα μέσον.

Πολλοί αναγνώστες επιχειρούν να ξεδιαλύνουν τις απορίες που δημιουργούνται αναφορικά με την αναγνωστική διαδικασία, στηριζόμενοι στις επιστολές οι οποίες είναι διάχυτες στο κείμενο. Στις επιστολές εκείνες η Julie με τον σύζυγό της επισκέπτονται ένα ερημωμένο, ειδυλλιακό μέρος, ένα κήπο. Αρκετοί μελετητές θεωρούν πως ο κήπος φέρνει σε επαφή τα εσωτερικά συναισθήματα με τον πραγματικό κόσμο⁶⁷. Αλλά, οι αναγνώστες δεν συνειδητοποιούν πως ο κήπος ως σύμβολο έχει πολλαπλά νοήματα και δημιουργεί αμφισημίες. Για αυτόν τον λόγο η ύπαρξη των επιστολών δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την αναγνωστική διαδικασία, επειδή οι ίδιες δεν συνιστούν σε καμιά περίπτωση πραγματικά γεγονότα παρά είναι αναδρομές και αναπαραστάσεις γεγονότων.

Το καλύτερο μέρος του μυθιστορήματος, στο οποίο φαίνεται κατά κάποιον τρόπο να ξεδιαλύνονται οι ασάφειες του κειμένου είναι ο δεύτερος πρόλογος του έργου, που είναι σαν ένα είδος απολογίας. Σε εκείνον τον πρόλογο δημιουργείται το ερώτημα εάν το μοντέλο των χαρακτήρων-που λαμβάνουν μέρος στην αφήγηση-υπάρχει πέραν της γλώσσας της μυθοπλασίας ή όχι και αν εντέλει οι ήρωες αντιστοιχούν σε πραγματικά ή μυθοπλαστικά πρόσωπα.

Εύλογα λοιπόν προκύπτει το ερώτημα αν το συγκεκριμένο μυθιστόρημα αποτελεί ένα πορτραίτο, δηλαδή μια αναπαράσταση ενός έξω-γλωσσικού συγκεκριμένου νοήματος ή αν πρόκειται για μια εικόνα μυθοπλαστική χωρίς κάποιο συγκεκριμένο νόημα. Το κείμενο, δηλαδή, οδηγείται στο δίπολο μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας και εγείρεται συνακόλουθα το ερώτημα αν το συγκεκριμένο μυθιστόρημα κατατάσσεται στην πραγματικότητα ή στη φαντασία.

Ωστόσο, το κείμενο δεν μπορεί να καταταχθεί καθαρά ούτε στην πρώτη κατηγορία ούτε στην δεύτερη, διότι τόσο η φαντασία όσο και η πραγματικότητα συμφιλώνονται κάτω από την έννοια του ανθρώπου και των παθών που εκείνος έχει. Η έννοια του ανθρώπου γίνεται η ιδέα πάνω στην οποία θεμελιώνεται η

⁶⁷ De Man, P. (1983). σελ. 200

επιστημολογική κριτική του γάλλου σοφιστή. Η ιδέα του ανθρώπου είναι μια μεταφορά, η οποία αναπαριστά όλα τα ανθρώπινα πάθη τα οποία έχει ο άνθρωπος (αγάπη, έρωτας, ελευθερία, συμπόνια) και τα οποία με τη σειρά τους λειτουργικά εξωθούν το κείμενο στην δική του αποδόμηση.

Το κυρίαρχο συναίσθημα του μυθιστορήματος είναι ο έρωτας, ο οποίος υφίσταται την δικιά του παραμόρφωση, όπως ακριβώς και ο άνθρωπος. Αυτό συμβαίνει καθώς ο έρωτας δίνει την ψευδαίσθηση της ύπαρξης ενός ξεκάθαρου νοήματος. Το μόνο που στην ουσία κάνει είναι να ξεδιπλώνει τον εαυτό του γύρω από αντικείμενα τα οποία δεν υπάρχουν ή γύρω από αναπαραστάσεις εικόνων. Υπό αυτό το πρίσμα ανάλυσης, εφόσον απουσιάζει κάποιο ξεκάθαρο νόημα και το μυθιστόρημα βασίζεται στο ψεύδος, τότε η γλώσσα του δεν μπορεί παρά να είναι μεταφορική.

Έτσι, εφόσον η μεταφορική χρήση της επιθυμίας συνιστά την δομή του κειμένου, η ρητορική ανάγνωση είναι αναπόφευκτη. Το μυθιστόρημα αναπόφευκτα γίνεται η αναπαράσταση του δικού του πάθους, αφού από την μια πλευρά η παρουσία της επιθυμίας αντικαθιστά την απουσία της πραγματικής ταυτότητας της επιθυμίας και από την άλλη πλευρά το ίδιο το κείμενο απαρνείται την πραγματική του ύπαρξη και προτάσσει την μυθοπλαστική του διάσταση. Με την αναπαράσταση του πάθους ο De Man υποστηρίζει πως το ίδιο το κείμενο επιχειρεί να αναδείξει το δικό του λάθος⁶⁸.

Συνεπώς, το πάθος ως έννοια υποκαθιστά μέσω του ρητορικού σχήματος του χιαστού την αγάπη και το μυθιστόρημα από μια μυθοπλαστική εικόνα μεταμορφώνεται σε ένα πορτραίτο, το οποίο αναπαριστά την αποδομητική φύση του συναισθήματος του ανθρώπου. Ο Paul de Man υποστηρίζει πως ο γάλλος σοφιστής χρησιμοποίησε την μεταφορά των συναισθημάτων, που είναι ένα επιμέρους στοιχείο, για να μιλήσει για την μεταφορά του ανθρώπου, που είναι μια γενική έννοια. Συνεκδοχικά, λοιπόν, τα συναισθήματα χρησιμοποιούνται για να αναφερθούν στην αδυναμία του ανθρώπου να αυτό-προσδιοριστεί. Επομένως, το κείμενο παράγει την δική του *απορία*, καθώς είναι αδύνατη η εξαγωγή του ενός και μοναδικού νοήματος, αλλά οδηγείται σε πληθώρα νοημάτων.

Σε μακροσκοπικό επίπεδο, το παρόν μυθιστόρημα πραγματεύεται την σχέση μεταξύ της ανάγνωσης και της γραφής-όπως φαίνεται και από τον δεύτερο

⁶⁸ Johnson, B. (1994). *The Wake of deconstruction*. Oxford/ Cambridge: Blackwell, σελ 62

πρόλογο. Η εξέταση της σχέσης μεταξύ γραφής και ανάγνωσης αποτελεί την αφορμή για να οδηγηθεί η ανάλυση του Paul de Man σε ένα παραπάνω βήμα.

Αν δηλαδή η διαδικασία της γραφής συνιστάται ως μια μορφή κατανόησης της ανάγνωσης, τότε προϋποτίθεται η ύπαρξη μιας πιθανής γνώσης σχετικά με την ρητορική δομή του έργου και πως εκείνη έχει συντεθεί. Αυτό σημαίνει πως υπάρχει μια *a priori* γνώση για την διάκριση μεταξύ της κυριολεκτικής και της μεταφορικής ερμηνείας, η οποία ασφαλώς οδηγεί στην εξαγωγή ενός συγκεκριμένου νοήματος.

Όμως, αυτό δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να επιτευχθεί εφόσον η ίδια η μεταφορά παράγει πολλά νοήματα, τα οποία σε μεγάλο βαθμό αντιπαρατίθενται μεταξύ τους. Επομένως, ο ίδιος ο Rousseau μιλάει για την αποτυχία του να μιλήσει για την δυνατότητα ανάγνωσης του δικού του κειμένου και έτσι στο σύνολο του το μυθιστόρημα συνιστά μια αλληγορία της ανάγνωσης. Η Barbara Johnson (1994) διακρίνει την διαφορά μεταξύ του συμβόλου, το οποίο επιδιώκει την εξαγωγή ενός συγκεκριμένου νοήματος και της αλληγορίας, η οποία καταρρίπτει την παραπάνω προσπάθεια⁶⁹.

Καθόσον λοιπόν το κείμενο αποτελεί μια αλληγορία της ανάγνωσης, αναπόφευκτα έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πολλαπλές αφηγήσεις, οι οποίες μιλούν για την αποτυχία της ανάγνωσης. Αυτές οι αφηγηματικές αλληγορίες συνδέονται με τις έννοιες της αλήθειας και του ψεύδους, οι οποίες αντικαθιστώντας η μια με την άλλη, αναφέρονται στον εαυτό τους, διαταράσσουν την συντακτική αλληλουχία του κειμένου και παραπλανούν την οικονομία της αφήγησης. Αυτή η διαταραχή της οικονομίας της αφήγησης αποκαλείται ηθική και οδηγεί στην μετάβαση του ήθους από το πάθος. Με αυτήν την έννοια η αλληγορία εκλαμβάνεται ως μια ηθική διαδικασία, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην δομική αλληλεπίδραση μεταξύ του ήθους και το πάθους.

Η ηθική με τη σειρά της οδηγεί στην ανάδυση των εννοιών αγάπη, εαυτός και άνθρωπος και είναι αποτέλεσμα της γλωσσικής σύγχυσης. Οι έννοιες, οι οποίες έρχονται στο προσκήνιο έπειτα από την αλληλεπίδραση μεταξύ πάθους και ηθικής, εγείρουν ζητήματα του τύπου αν η αλήθεια και το ψεύδος είναι έννοιες συνδεδεμένες ή αντιθετικές μεταξύ τους, αν εμφανίζονται ως ονόματα ή ως προσταγές. Επομένως, σε

⁶⁹ Johnson, B. (1994). σελ. 63

αυτό το σημείο η αφήγηση δημιουργεί απορία αναφορικά με τον αν οι παραπάνω έννοιες είναι αποτέλεσμα κάποιας ηθικής επιτακτικής ανάγκης⁷⁰.

Συμπερασματικά, εφόσον το μυθιστόρημα συνιστά μια αλληγορία της ανάγνωσης, είναι απίθανο να οδηγήσει το κείμενο στην εξαγωγή ενός και μοναδικού εκφερόμενου νοήματος. Επιπροσθέτως, πρέπει να τονιστεί πως η αλληγορία δεν είναι στοιχείο που επινοεί ο ίδιος ο συγγραφέας αλλά ένα έμφυτο στοιχείο του κειμένου, λόγω της ρητορικής που υπάρχει στο ίδιο το λογοτεχνικό κείμενο εκ γενετής.

Ο Paul de Man κατέδειξε πως στο *Δεύτερο λόγο* η μεταφορά χρησιμοποιείται για να αναφερθεί στην αδυναμία του κειμένου να μιλήσει για την αλήθεια των λεγομένων του και στο μυθιστόρημα *La nouvelle Heloise* η μεταφορά χρησιμοποιείται για να μιλήσει για την μη αναγνωσιμότητα του κειμένου. Στις *Απολογίες*, η μεταφορά χρησιμοποιείται για να οδηγηθεί η αποδόμηση στα άκρα.

5.3 Απολογίες

Οι *Απολογίες* είναι ένα τετράτομο έργο, το οποίο συγκαταλέγεται ανάμεσα στα αυτοβιογραφικά έργα του Jean Jacques Rousseau. Ο Paul de Man επιλέγει ένα συγκεκριμένο απόσπασμα από το πολύτομο αυτό έργο, το οποίο τον βοηθά να αποδείξει πως η ρητορική και γενικότερα τα σχήματα λόγου οδηγούν το κείμενο στα όρια της δικής του αποδόμησης. Ο Christopher Norris (1982) διαβλέπει την απολογία ως μια μορφή αφήγησης, η οποία χρησιμεύει ως εργαλείο για την αποδομητική κριτική του De Man⁷¹.

Αρχικά, αξίζει να επισημανθεί πως το επεισόδιο που επιλέγει να αναλύσει ο συγγραφέας των αλληγοριών είναι η κλοπή της κορδέλας της Marion από τον ίδιο τον συγγραφέα. Ο ίδιος ο σοφιστής παραδέχεται την κλοπή της κορδέλας και δηλώνει μετανιωμένος και αυτός είναι και ο λόγος που το παρόν έργο συνιστά μια απολογία.

Όμως, ο συγγραφέας των αλληγοριών δεν θεωρεί αυτό το κείμενο αλληγορία αλλά το θεωρεί ως παράδειγμα της επιστημολογικής μελέτης της γλώσσας. Αυτό το απόσπασμα αποτελεί μια μορφή ψεύδους και εξαπάτησης και επομένως καταδεικνύει πως οι αξίες του καλού και του κακού αντικαθίστανται από εκείνες της αλήθειας και του ψεύδους.

⁷⁰ Johnson, B. (1994). σελ. 68-69

⁷¹ Norris, Ch. (1982). σελ. 107

Η απολογία οδηγεί με τη σειρά της στην αλήθεια, κάτω από τη σκέπη της οποίας συντελούνται όλες οι αποκαλύψεις. Η αλήθεια θεωρείται υπαρκτή έννοια και με τη σειρά της οδηγεί στην παραγωγή και άλλων επιμέρους αληθινών στοιχείων. Από την άλλη πλευρά, σε ό, τι αφορά την πράξη της κλοπής δεν αρκεί κάποιος να ομολογεί την ενοχή του με μια γλωσσική πράξη αλλά να υφίσταται και την κατηγορία αυτής του της πράξης στην πραγματικότητα. Η απολογία στην ουσία είναι μια στρατηγική την οποία χρησιμοποιεί ο Rousseau για να αποτάξει την ευθύνη του⁷².

Το ερώτημα, οπότε, που προκύπτει είναι πως μπορεί κάποιος να είναι σίγουρος πως το παρόν έργο του γάλλου σοφιστή είναι μια πραγματική απολογία, εφόσον η ομολογία της πράξης συντελείται μόνο στα συμφραζόμενα του κειμένου και δεν γίνεται με βάση την πρακτική δικαιοσύνη.

Ο Paul de Man ισχυρίζεται πως το κείμενο δεν είναι απολογία, διότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν η αλήθεια την οποία θεωρεί ο γάλλος σοφιστής πως υπάρχει στο κείμενο του είναι πραγματική ή αν συντελείται μόνο εντός του κειμένου. Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό, η έννοια της αλήθειας οργανώνεται σε δύο επίπεδα, είναι από την μια πλευρά η αλήθεια συνιστά μια αξία, η οποία είναι κυρίαρχη στην απολογία και από την άλλη πλευρά η αλήθεια αποτελεί εφεύρεση του συγγραφέα έτσι ώστε να γραφτούν οι απολογίες.

Από μόνο του λοιπόν το κείμενο δημιουργεί υποψίες και το μόνο που μπορεί κανείς να ισχυριστεί είναι πως η αλήθεια είναι μια μεταφορά του εσωτερικού συναισθήματος του συγγραφέα για μια πραγματική πράξη που συνέβη. Άρα στο κείμενο δημιουργείται απορία.

Επομένως, η προσοχή του De Man επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίον λειτουργεί η γλώσσα της απολογίας, η οποία κινείται σε δυο επίπεδα. Από τη μια πλευρά, η γλώσσα της απολογίας λειτουργεί ως μια αδιάσειστη γνώση για μια πράξη που συντελέστηκε και από την πλευρά η αξιοπιστία της ως πράξης λόγου αμφισβητείται, διότι ό, τι συμβαίνει αναφέρεται μόνο στο πλαίσιο του κειμένου. Στην πραγματικότητα, ο Rousseau ελάχιστα ενδιαφέρεται να πείσει τον αναγνώστη για την αληθινή μεταμέλεια της πράξης του, αλλά ενδιαφέρεται να δείξει τον τρόπο με τον οποίον λειτουργεί η ρητορική ως μια περιγραφική πράξη του υποκειμένου.

Πράγματι, ο Rousseau συγχωρεί τον εαυτό του για την πράξη της κλοπής, που διέπραξε ομολογώντας την ντροπή του επειδή επιθύμησε την κορδέλα. Με αυτόν

⁷² Norris, Ch. (1982). σελ. 107

τον τρόπο η κορδέλα λειτουργεί ως η προσωποποίηση της επιθυμίας του γάλλου σοφιστή για να την έχει στην ιδιοκτησία του.

Με τη σειρά της η κορδέλα ως η προσωποποίηση της επιθυμίας οδηγεί το κείμενο σε περαιτέρω αντικαταστάσεις, καθώς η κορδέλα υποδηλώνει την επιθυμία του για την Marion. Έτσι, η κορδέλα συνίσταται ως η μεταφορά που οδηγεί το κείμενο στην διπλή του αντικατάσταση, η κορδέλα αντικαθιστά την ερωτική επιθυμία του συγγραφέα για την Marion και η οποία με τη σειρά της δηλώνει την επιθυμία του Rousseau για την απόκτηση της κορδέλας. Η αλυσίδα των αντικαταστάσεων δεν είναι τίποτα άλλο παρά επεισόδια τα οποία δεν έχουν κάποια λογική υπόσταση έτσι ώστε να μιλήσουν για τις αρετές της αλήθειας της αυτοβιογραφίας⁷³.

Υπό αυτήν την έννοια η κλοπή ως πράξη θεωρείται ως μια πράξη αγάπης του ίδιου του συγγραφέα. Αυτό το απόσπασμα αποτελεί την καλύτερη περίπτωση όπου η μεταφορά μιλάει για να αναφερθεί με μεταφορικό τρόπο για την ίδια τη μεταφορά (μεταφορικότητα της μεταφοράς). Εν ολίγοις, η μεταφορά μιλάει για το πώς παρουσιάζονται με διαφορετικό τρόπο τα πράγματα σε σύγκριση με το πώς πραγματικά είναι.

Ο γάλλος σοφιστής χρησιμοποιεί την μεταφορά της κορδέλας όχι για να δηλώσει την επιθυμία του για την κτήση της κορδέλας ούτε για να αναφερθεί στην ερωτική επιθυμία του για τη Marion. Αυτό που πραγματικά επιδιώκει είναι να αποκαλύψει την δική του εγκληματική πράξη ενώπιον των αναγνωστών.

Το ξεδίπλωμα όμως του εγκλήματος του με τη σειρά του δημιουργεί τόσο συναισθήματα ντροπής, για την παράνομη πράξη του όσο και συναισθήματα χαράς, καθώς την αποκαλύπτει. Με αυτόν τον τρόπο τα αισθήματα χαράς και ενοχής με τη χρήση του χιαστού σχήματος εναλλάσσονται και δημιουργούν ισχυρό δεσμό μεταξύ της παραστατικότητας της πράξης της απολογίας και της διαδικασίας της κατανόησης. Η απολογία λειτουργεί ως μια μεταφορά που βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ της γνώσης και της άγνοιας.

Με αυτόν τον τρόπο η πράξη της κατανόησης περιορίζεται στον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η απολογία γύρω από το σύστημα της απολογίας ως τρόπου αποκάλυψης του εγκλήματος και ως τρόπου επιθυμίας για την ιδιοκτησία. Πάνω σε αυτήν την αντίθεση οικοδομείται το δίπολο της αλήθειας και του ψεύδους, όπου η αλήθεια ταυτίζεται με την ιδιοκτησία ενώ το ψεύδος είναι η κλοπή της αλήθειας από

⁷³ Norris, Ch. (1982). σελ. 107

τον ιδιοκτήτη της. Η εναλλαγή των ρητορικών σχημάτων μεταξύ των δυο αντιτιθέμενων πόλων δημιουργεί εκ πρώτης όψεως ένα σταθερό νόημα στο κείμενο.

Η επιθυμία δηλαδή του αφηγητή για την Marion εκλογικεύει την πράξη της κλοπής και την δικαιολογεί και τελικώς συγχωρείται. Η επιθυμία όμως με τη σειρά της λειτουργεί ως αλληγορία της αδικίας, της οποίας θύμα πέφτει ο Rousseau και ως αποτέλεσμα εξωθείται στην παράνομη πράξη. Με συνεκδοχικό τρόπο η περίπτωση του συγγραφέα αποτελεί το παράδειγμα της παγκόσμιας αδικίας και η οποία επισείει τις ανάλογες ποινές. Η αποκατάσταση λοιπόν της δικαιοσύνης φαινομενικά αποκαθιστά την νοηματική ασάφεια.

Όμως, το νόημα δεν αποκαθίσταται σε καμιά περίπτωση, καθώς υπάρχει ένα άλλο στοιχείο που εισχωρεί και χαλά την νοηματική ισορροπία είναι η Marion, η οποία είναι το σημείο το οποίο πυροδοτεί όλες τις εναλλαγές στην αλυσίδα των υποκαταστάσεων. Είναι εκείνη η οποία υποκινεί την εμφάνιση των εννοιών όπως επιθυμία, ενοχή, ντροπή κλπ.

Η Marion εντούτοις, εφόσον πρόκειται για ένα πρόσωπο που επινόησε ο ίδιος ο Rousseau δεν έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία στην δράση του μυθιστορήματος ούτε πυροδοτεί την αλυσίδα των αντικαταστάσεων και των εναλλαγών ανάμεσα στους ρητορικούς τρόπους.

Έτσι, δημιουργείται *απορία* στο κείμενο αναφορικά με το υποκείμενο που καθοδηγεί την δράση. Οπότε, στο κείμενο κυριαρχεί το ρητορικό σχήμα του *ανακόλουθου*, το οποίο μιλάει για την μη αναγνωσιμότητα του απολογητικού αυτού λόγου. Το *ανακόλουθο* χρησιμοποιείται κι αυτό ως αλληγορία της ανάγνωσης, διότι ο λόγος είναι μια μυθοπλασία και συνεπώς ουδεμία σχέση έχει με την πραγματικότητα⁷⁴.

Και σε αυτήν την περίπτωση, ο Paul de Man απομονώνει ένα συγκεκριμένο απόσπασμα από ολόκληρο το μυθιστόρημα του Rousseau για να μελετήσει σε γενικότερο πλαίσιο πως η ρητορική οδηγεί το κείμενο στην αποδόμησή του.

Η ρητορική και γενικότερα οι ρητορικοί τρόποι είναι στοιχεία τα οποία δημιουργεί το κείμενο καθαυτό. Η ρητορική είναι στοιχείο της αφήγησης του κειμένου και χρησιμοποιείται για να μιλήσει για την αποτυχία της να αναφερθεί στην αλήθεια των λεγομένων της (αλληγορία). Αυτό συμβαίνει γιατί εντός του κειμένου οι

⁷⁴ McQuillan, M. ό.π. σελ.45

λέξεις δημιουργούν πολλαπλά νοήματα, τα οποία αντικαθιστούν το ένα το άλλο έχοντας ως αποτέλεσμα να παραβιάζουν την αλυσίδα των σχημάτων λόγου. Με ανάλογο τρόπο λειτουργεί και η γραμματική.

Η γλώσσα κατά τον De Man αποτελεί αναπαράσταση των σχημάτων λόγου, τα οποία μέσω του λογοκεντρισμού οδηγούν στην παρερμηνεία, καθώς εκλαμβάνεται αληθής ενώ δεν είναι⁷⁵.

Εν κατακλείδι, ο Paul de Man κατάφερε να αναδείξει πως τόσο η γραμματική όσο και η ρητορική αποτελούν βασικά στοιχεία στην ανάλυση του λογοτεχνικού κειμένου. Ειδικότερα, η ρητορική αποτελεί εκείνο το στοιχείο που οδηγεί τελικά στην αδυναμία του λογοτεχνικού κειμένου να αναφερθεί στον εαυτό του. Συνεπώς, το λογοτεχνικό κείμενο και κάθε μορφή λόγου (φιλοσοφικός λόγος, πολιτική πραγματεία) είναι μια ειρωνεία, η οποία ξεδιπλώνει την οποιαδήποτε μορφή κατανόησης.

⁷⁵ McQuillan, M. ό.π. σελ. 42

Επίλογος

Αναμφισβήτητα ο Paul de Man αποτελεί μια εμβληματική φυσιογνωμία για την θεωρία της λογοτεχνίας. Ειδικότερα, σε ό, τι αφορά τις αλληγορίες της ανάγνωσης κατόρθωσε να αφήσει τη δική του σφραγίδα στην θεωρία της ανάγνωσης προβάλλοντας ως κυρίαρχο στοιχείο της γλώσσας την ρητορική. Η επιρροή ήταν σημαντική και ενόσω ήταν εν ζωή και έπειτα από το θάνατο του.

Η αποδομητική κριτική του στην μελέτη της λογοτεχνίας είχε ως αποτέλεσμα να επαναπροσδιορίσουν τα πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής το πρόγραμμα των σπουδών τους. Όχι μόνο εστίασαν το ενδιαφέρον τους στη γλώσσα και στη λογοτεχνία, οι οποίες απέσπασαν την προσοχή από τις μέχρι πρότινος κοινωνικές επιστήμες, αλλά συνέδεσαν τις δύο αυτές επιστήμες με την πολιτική κατάσταση εκείνης της εποχής. Οι υποστηρικτές της αποδόμησης θεωρούσαν πως η πολιτική θα ήταν αποτελεσματικότερη αν εκείνη ασκούταν σύμφωνα με τα διδάγματα της λογοτεχνίας⁷⁶.

Όμως, σε αρκετές περιπτώσεις εκτός από υποστηρικτές, η θεωρία του de Man είχε τους δικούς της πολέμιους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων πολέμιων της θεωρίας του De Man και συλλήβδην της αποδομητικής κριτικής αποτελούσαν οι εκπρόσωποι της μαρξιστικής κριτικής-με κυρίαρχο τον Frank Lentricchia-, οι οποίοι υποστήριζαν πως με τις θεωρίες του για την γλώσσα και την λογοτεχνία οδηγεί τους αναγνώστες στην πολιτική αδιαφορία.

Βέβαια, από την άλλη πλευρά η θεωρία του De Man ήταν καταλυτική για την φθίνουσα πορεία που είχε ο μαρξισμός, ο οποίος τελικά δέχτηκε και την δριμεία κριτική των μελετητών, με κυρίαρχο τον Althusser, ο οποίος αμφισβήτησε την επιστημονική εγκυρότητα της θεωρίας του μαρξισμού, διότι αποτελεί μια ιδεολογία και σε καμιά περίπτωση δεν συνιστά τεκμήριο επιστημονικού λόγου. Επιπλέον, πέραν των μαρξιστικών κριτικών εμφανίζονται στο προσκήνιο φεμινιστικές αναγνωστικές θεωρίες, καθώς και η ψυχαναλυτική θεωρία του Lacan.

Η συμβολή του Paul de Man στην κριτική θεωρία τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και εντός των Η.Π.Α. είναι αδιαμφισβήτητη⁷⁷. Πέραν όμως των θεωρητικών ρευμάτων που εμφανώς επηρεάστηκαν από την αποδομητική κριτική, σημαντικό ποσοστό μελετητών, οι οποίοι ανήκουν κυρίως στον κύκλο των μαθητών

⁷⁶ Rorty, R. ό.π. σελ. 276-277

⁷⁷ McQuillan, M. ό.π. σελ. 113

του επιχείρησαν να αποκωδικοποιήσουν την θεωρητική σκέψη του ίδιου και κατά συνέπεια να συνεχίσουν το έργο του δασκάλου τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων μελετητών είναι η Barbara Johnson, ο Peter Brooks και ο Gayatri Chakravorty⁷⁸.

Μετά τον θάνατό του κυκλοφόρησαν αρκετοί συλλογικοί τόμοι, οι οποίοι φιλοξενούσαν άρθρα διαφόρων μελετητών που είχαν γοητευθεί από την αποδομητική κριτική του Paul de Man και οι οποίοι φιλοδοξούσαν να συνεχίσουν το δρόμο της κριτικής τον οποίον εκείνος χάραξε. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου συλλογικού τόμου φέρει τον τίτλο, *Material Events: Paul de Man and the afterlife of theory*, όπου οι αρθρογράφοι συνδέουν τις έννοιες της θεωρίας του Paul de Man με έννοιες όπως ιστορία, πολιτική, τέχνη κ.ο.κ.

Καταληκτικά, η λογοτεχνία συνιστά ένα πολύπλευρο πεδίο θεωρητικής μελέτης το οποίο μπορεί να αναλυθεί ποικιλοτρόπως. Οι κριτικοί της λογοτεχνίας πάντοτε θα εκμεταλλεύονται τις δυνατότητες που τους προσφέρει το γλωσσικό αυτό μέσο επικοινωνίας και θα διατυπώνουν τις θεωρίες του εις το διηνεκές.

⁷⁸ McQuillan, M. ό.π. σελ. 113

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ξενόγλωσση

Altani, Ch. (2002). The New Criticism στο: Julian Wolfreys (εκδ.), The continuum encyclopedia of Modern Criticism and Theory. σελ. 436- 443. New York/ London: Continuum

De Graef, Ort. (2002). The Yale Critics? Hillis Miller (1928-), Geoffrey Hartman (1929-), Harold Bloom (1930-), Paul de Man (1919-1983) στο: Julian Wolfreys (εκδ.), The continuum encyclopedia of modern criticism and theory. σελ. 473-480. New York/ London: Continuum

De Man, P. (1978). The epistemology of metaphor στο Sheldon Sacks (εκδ.) On metaphor, Chicago: University of Chicago Press

De Man, P. (1979). Shelley Disfigured στο: Harold Bloom et alii (εκδ.), Deconstruction and criticism. Σελ. 32-57. London: Bloomsbury Publishing

De Man, P. (1983). Blindness and Insights, London: University of Minnesota Press

Genette, G. (1980). Narrative Discourse: An Essay In Method. Ithaca/ New York: Cornell University Press

Hartman, G. (1979). Preface στο: Harold Bloom et alii (εκδ.), Deconstruction and criticism. Σελ. vi-vii. London: Bloomsbury Publishing

Johnson, B. (1987). The World of difference, London/ U.S.A: The Johns Hopkins University Press

Johnson, B. (1994). The Wake of deconstruction. Oxford/ Cambridge: Blackwell

Kastely, J. (1997). Rethinking the Rhetorical Tradition: From Plato to Postmodernism, New Haven/ London: Yale University Press

McQuillan, M. (2001). Paul de Man. London/ New York: Routledge

Norris, Ch. (1982). Deconstruction: Theory and practice. U.S.A: Metthuen

Norris, Ch. (1988). Paul de Man: deconstruction and the critique of aesthetic ideology. London/ New York: Routledge

The new Princeton Handbook of poetic terms, rhetoric and poetry (1994). Princeton/ New Jersey: Princeton University Press

Ελληνόγλωσση

Rorty, R. (2004). Αποδόμηση στο: Raman Selden (επιμ.) Από τον Φορμαλισμό στον μεταδομισμό, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (2007). Αθήνα: Πατάκης

Μπαρτ, Ρ., (2007), S/Z, Αθήνα: εκδόσεις Νήσος